

ONZE TAAL

2/3

2018

Wat kleren over ons zeggen,
en wij over kleding

Thema:
**De taal van
kleding**

Plus: Griet Op de Beeck, schrijfster
van het Boekenweekgeschenk

(weer)
studeren,
iets voor jou?
www.itv-hogeschool.nl

tolk / vertaler

DUITS / ENGELS / FRANS / ITALIAANS / RUSSISCH / SPAANS

ITV HOGESCHOOL VOOR TOLKEN & VERTALEN

Wij maken werk van jouw passie!

Beschermvrouwe:

H.K.H. Prinses Laurentien der Nederlanden

Raamweg 1a, 2596 HL Den Haag

telefoon: 070 - 356 12 20

e-mail: info@onzetaal.nl

IBAN: NL61 INGB 0003 1101 00

BIC: INGBNL2A

Voor adreswijzigingen, aanmeldingen en dergelijke:
administratie@onzetaal.nl

Redactie (redactie@onzetaal.nl): Saskia Aukema,
Peter-Arno Coppen, Eva van Delft, Jaap de Jong,
Raymond Noë en Kees van der Zwan (eindredactie)

Vaste medewerkers: René Appel, Mariëtte Baarda,
Hans Beelen, Ton den Boon, Ann De Craemer, Frank
Dam, Gaston Dorren, Ype Driessen, Matthias Giesen,
Jan Erik Grezel, Ingmar Heytze, Joop van der Horst,
Frank Jansen, Josje van Koppen, Hein de Kort, Jan
Kuitenbrouwer, Sterre Leufkens, Berthold van Maris,
Folkert van der Meulen Bosma, Guus Middag, Marc
van Oostendorp, Irene de Pous, Riemer Reinsma,
Ewoud Sanders, Nicoline van der Sijs, Matthijs Sluiter,
Erik van der Spek

Directie: Vibeke Roeper

Administratie: Heleen Bücker, Leonie Flipsen,
Margriet Koen

Taaladviesdienst: Roos de Bruyn, Rutger Kiezebrink,
Jaco de Kraker, Tamara Mewe, Lydeke Roos. Taal-
advieslijn: 0900 - 345 45 85, ma-vr 9.30-12.30 uur
(€ 0,90 per minuut); e-mail: taaladvies@onzetaal.nl

Marketing: Paula Vrolijk-de Vries

Bestuur Genootschap Onze Taal: Livia Verstegen
(voorzitter), Carel Jansen (vicevoorzitter), Margot
Scheltema (secretaris-penningmeester), Frits van
Oostrom, Peter Vandermeersch

Ereleden: Wim de Bie en Kees van Kooten

Het maandblad *Onze Taal* (oplage 26.000) is een
uitgave van het Genootschap Onze Taal (opgericht in
1931). Het genootschap stelt zich ten doel op een toe-
gankelijke manier informatie en advies te geven over
(de Nederlandse) taal, te enthousiasmeren voor taal
en een podium te zijn voor discussie over taalkwesties.

Onze Taal verschijnt tienmaal per jaar. Prijs los num-
mer € 6,- (excl. verzending). Lidmaatschap (inclusief
papieren en digitaal abonnement) voor Nederland,
Suriname, Aruba, Curaçao en Sint-Maarten € 42,- per
jaar; België € 46,- per jaar; andere landen € 61,-
per jaar. Prijs voor studenten en CJP-houders € 21,-
per jaar. Prijs collectief abonnement: op aanvraag.
Opzegging van het lidmaatschap dient uiterlijk twee
maanden voor de verlengingsdatum te gebeuren.
Kijk voor de voorwaarden op www.onzetaal.nl.

Onze Taal op internet: www.onzetaal.nl

Twitter: [@onzetaal](https://twitter.com/onzetaal)

Facebook: www.facebook.com/onzetaal

Instagram: www.instagram.com/onzetaal

Webwinkel Onze Taal: www.onzetaalwebwinkel.nl

Taalpost en TLPST: www.taalpost.nl en www.tlpst.nl;

redactie: Erik Dams en Marc van Oostendorp

Woordpost: www.woordpost.nl; redactie: Taaladvies-
dienst

Voor mensen met een leeshandicap is *Onze Taal* ook
beschikbaar in elektronische vorm (inlichtingen:
Dedicon, 0486 - 486 486) en in elektronische vorm
voor brailleschrift (inlichtingen: CBB, 0341 - 56 54 99).

Vormgeving: Manifesta idee en ontwerp
(Karin Nas-Verheijen)

Druk: Habo DaCosta, Vianen

ISSN 0165-7828

Het volgende nummer
van *Onze Taal* verschijnt
op 30 maart 2018.

THEMA: DE TAAL VAN KLEDING

5 ELS DE BAAN

Praten via je kleding

Wat zeggen teksten op shirts?

8 VIVIEN WASZINK

Niemendalletje, onesie en slimme jas

Klerenwoorden en modetaal

12 ARNO KANTELBERG

'Schoudervullingen als bakstenen'

Schrijven over mannenmode

14 FRANK JANSEN, STERRE LEUFKENS EN
MARC VAN OOSTENDORP

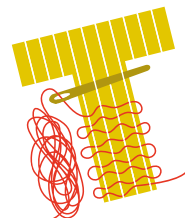
Gave wijde pijpen, flexe baggy trousers

Overeenkomsten tussen taal en mode

En:

- 7 Woordsprong: zelfkant
- 10 Uitdrukkingen uit de textielindustrie
- 13 Proftaal: de jas is aan
- 16 Matthias Giesen
- 19 Ype

22 JAN ERIK GREZEL

"Ik hou niet van niksige woorden"

Gesprek met Griet Op de Beeck, schrijfster van
het Boekenweekgeschenk

EN VERDER

- 29 Het hervaren van *dop*
- 30 *Weinig onbehelpzaam*

RUBRIEKEN EN SERIES

- 17 NIEUW Verenigingsnieuws
- 18 Lezerspost
- 19 #onzetaal: namen van wifinet-
werken
- 20 Vraag en antwoord: tips, trainingen
en test

- 26 Webwinkel Onze Taal
- 26 Vertaald door ... Lisette Graswinckel
- 27 Raarwoord: *plantslag*
- 27 Iktionaire: peulwerpen
- 28 Dichtplaatsen: de onherstelbaar
verbeterende wijs
- 28 Taalpuzzel
- 31 Beeldspraak: oliemannetje
- 31 De Craemer: katten-Nederlands
- 32 Tamtam: actualiteiten en opinie
- 33 Onderzocht: gemengde gevoelens
- 34 Boeken
- 35 Taaltje!
- 36 Ruggespraak

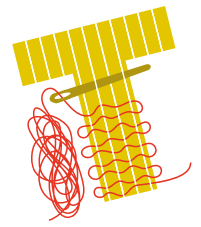
Omslagillustratie en vignetten: Josje van Koppen

THEMA:

DE TAAL VAN KLEDING

Margaret Thatcher zal er vast geen goede herinneringen aan hebben gehad: haar fotomomentje met de modeontwerpster Katharine Hamnett in 1984. De anti-kruisrakettext op Hamnetts shirt ging de hele wereld over. Het liet heel goed de kracht zien van de combinatie woorden-kleding, een onderwerp waar nog veel meer kanten aan zitten. Want wat zijn zoal de woorden voor kleding? Welke uitdrukkingen komen uit de kledingindustrie? En is er een verband tussen taal- en kledingmode? Dit themanummer is er grotendeels aan gewijd: de taal van kleding.

Praten via je kleding

Wat zeggen teksten op shirts?

“Ik heb er geen kracht meer voor”, “Maak me gek”, “Met gierende banden”, “Wat een drama!” Deze uitspraken van Gerard Joling en Gordon deden het niet alleen goed op televisie, maar ook als tekst op een shirt. Voor dergelijke beletterde kledingstukken is een naam: slogan-T-shirts. Volgens Stephanie Talbot, de auteur van *Slogan T-shirts, Cult and Culture* (2013), zijn met tekst bedrukte shirts emotionele, krachtige kledingstukken die bepaalde waarden uitdragen. Hoewel zij daarbij zelf doelt op hoogstaande zaken als politieke kwesties, sociale misstanden en populair-culturele fenomenen, gaat het bij T-shirttaal vaak ook om minder verheven dingen. In de geest van Geer en Goor lopen mensen ook gerust over straat met teksten als “Ik laat bier verdwijnen, wat is jouw toverkracht?”, “Half bezopen is een gebrek aan doorzettingsvermogen” en “Ik heb geen sixpack maar een heel vat”. Of wat te denken van “O wat errug!”, “Tijdelijk buiten gebruik”, en onkuisere uitingen als “100% geil”, “Alleen beschikbaar voor gevorderden” en “Seks instructeur”?

METOO

Of de teksten nu uit de hogere of lagere cultuur komen, ze weerspiegelen altijd wel de tijdgeest. Op internet zijn momenteel talloze shirts met ‘MeToo’-prints te vinden: een duidelijke waarde, al ontkomt ook deze kreet niet aan lolligheid als “Werkeloos? Me Too”, “Mijn rijstijl verontrust Me Too” en zelfs “Ik haat Me Too”. Wel lief: op een zwangerschapsshirt in twee tekstballonnetjes: “Ik heb honger, Me Too”.

Veel hedendaagse T-shirtteksten gaan over de kracht van vrouwen, en die blijven onverminderd actueel: “Girl power”, “This is what a feminist looks like”, “Wonderwoman”, “Girls do not need a prince” en “Barbie is a bitch”. Nederlandstalige varianten zijn bijvoorbeeld “Deze bitch bijt”, “Feminist af” en “Mama, de vrouw, de mythe, de legende”. Inmiddels zijn ook heren gespot met shirtteksten als “Girls just wanna have fun-damen-tal human rights”.

“BAN DE BOM”

De geschiedenis van teksten op textiel gaat ver terug. Al in de zestiende eeuw leerden meisjes op jonge leeftijd het alfabet borduren op zogenoemde merk- of letterlappen, iets wat rond 1878 voor meisjes als verplicht onderdeel werd ingevoerd op Nederlandse scholen. Op hun zesde oefenden ze met de rechte letters, zoals de I, H en N. Daarna volgden de moeilijkere: de G, O en S. Als

getrouwde vrouwen moesten ze hun huishoudlinnen, tafeldamast en onderkleding merken met initialen, omdat textiel een kostbaar bezit was en je graag je eigen stukken weer terugkreeg van de wasvrouw. Bovenkleding bleef doorgaans ongemerkt. Pas in de jaren zestig en zeventig van de twintigste eeuw kwam het fenomeen ‘kleding als notitieblok’ voorzichtig op gang. Vanaf die tijd werden teksten op shirts gezet om er een boodschap mee uit te dragen.

Eerst gebeurde dat vooral binnen de protestbewegingen. Met verf of stift schreven demonstranten “Vrijheid voor Vietnam”, “Ban de bom”, “Baas in eigen buik” en “Meer kresjes” op mini-spandoeken die werden aangebracht op kleding. Halverwege de jaren zeventig ageerden punkers tegen de gevestigde orde. Gescheurde

Grote alfabetten, gedichten en krantenknipsels gingen dienst doen als dessin.

kleren waren lukraak voorzien van anarchistische teksten, die nogal eens vernietiging en hel predikten.

Pas toen Parijse modeontwerpers in de jaren tachtig teksten op hun creaties aanbrachten, kregen ze een decoratieve of grappige functie. Grote alfabetten, gedichten en krantenknipsels deden dienst als dessin. De Franse modeontwerper De Castelbajac bijvoorbeeld werkte voor zijn collectie van 1984 samen met de kunstenaar Ben Vautier, die vooral taal als zijn medium gebruikte. Op een oversized shirt-jurk staat groots “Je suis toute nue en dessous” (‘Hieronder ben ik geheel naakt’). Mode met een knipoog.

Maar ook kritische geluiden bleven in modeland niet uit. In hetzelfde jaar mocht de Engelse modeontwerpster Katharine Hamnett tijdens een mode-fotomomentje de hand van Margaret Thatcher schudden. Haar ruime T-shirt met daarop een goed leesbare protesttekst tegen de plaatsing van kruisraketten sloeg enorm in. Voor het eerst kwamen de met tekst bedrukte kledingstukken niet vanuit een protest- of politieke richting, maar vanuit de modebranche zelf. Hamnett zei daarover: “Dat T-shirt gaf me een stem. Slogans werken op zo veel ver- ▶

Kreten als “Rustaagh” doen het goed in Haagse kroegkringen.

schillende niveaus. (...) Ze zijn ook een manier om mensen op één lijn te brengen. (...) Het dragen ervan is als jezelf presenteren als merk.” Een manier van zelf-marketing dus.

BJÖRN BORG-ONDERBROEK

Dat idee van zelf-marketing via kleding leidde tot het zichtbaar tonen van merknamen. Tot de jaren tachtig was het niet netjes om te pronken met het merklabele. Dat zat verstopt in de hals of elders. Maar daarna werd ook het label letterlijk zichtbaar, bijvoorbeeld door het merkje op polshoogte van de rechtermouw van een herencolbert te plaatsen, zodat degene die je een hand geeft het goed kan lezen. Langzaam verschenen merknamen steeds groter op kledingstukken. De drager ervan voelt zich niet, zoals je zou verwachten, een wandelende reclamezuil, maar hij onderstreept er voor zijn gevoel zijn identiteit mee. Voor insiders is er niet veel nodig. Een item van Chanel is herkenbaar aan twee ineengestengelde C's, Louis Vuitton kan het af met LV en confectiemerk Esprit toont slechts de E. Het opgeblazen logo van Tommy Hilfiger gaat zelfs als zelfstandig des-sin functioneren en beslaat het complete kledingstuk. Inmiddels volstaat zelfs alleen “Tommy”, ook weer gedrukt in koeienletters.

Op de band van boxers van Calvin Klein en Björn Borg staan hun namen. Die band piept ruim boven de afzak-kende broekband uit. Confectieteketen Zeeman bracht als grap een goedkope variant met de eigen merknaam erop. Ongeveer een derde van het huidige kledingaanbod waar een zichtbare tekst op staat, toont een goed lees-bare merknaam (zie ook het kader hiernaast).

OH JA JOH

Plaatselijk dialect op kleding kan de identiteit van de drager eveneens versterken. De kreten “Rustaagh”, “Kap nâh!!” en “Schataagh” doen het goed in Haagse kroegkringen. De zogenoemde Rot-shirts zijn herkenbaar Rotterdams met opschriften als “Gozert”, “Oh Ja Joh”, “Ech wel”, “Jatoch niettan”, “Loop ie nou te kijken” en “Pleurt op!” Naast “Houdoe!” en “Dè's krek wak wou” pakken Brabantse shirtteksten doorgaans breedspakiger uit: “Hedde gij niks beters te doen as een

bietje shirtjes staan lezen?” of “Die snotjong van mijn hebben mij dit fijne shirtje gegeven want volgens zullie is ut kaaigrappig as ik nergens meer kan komme zonder dasse mijnen buik lope te lezen”.

Geveleugelde reclame-uitspraken kunnen onverwacht succes hebben op kleding. Gamma-klusser Sjaak (“Dat zeg ik ...”) droeg shirts met grappige teksten, zoals “Denk om het afstapje”, en borst-rug-combinaties als: “De mens kan alles bouwen – behalve dit lichaam”, “Wie het laatst licht – snapt de grap niet”, “Nee heb je – ja kun je vergeten”, “Bedankt – voor die bloemen” en “Pas op! – Zwenkt uit”. De teksten werden zelfs zó populair dat de bouwmarkt de shirts in het assortiment opnam.

En dan zijn er nog allerlei variaties op de bekende “geschikt / ongeschikt”-campagne van de landmacht. Bij drie vakjes staat: “gusgikt, onchesgikd, dyslectisch”. Het laatste hokje is dan aangevinkt. En veel aanvullingen met “geschift”, “geschrokken”, “overgekwalficeerd” en nieuwe invullingen zoals “online, offline, standby”, “vrijgezel, bezet” en (zelfs met spelfouten) “Als ik er-gens gevonden wordt: laat me liggen, bel me ouders, geef me bier”.

KANSLOOS T-SHIRT

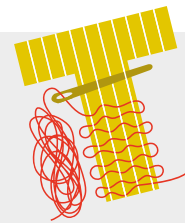
Wereldwijd waart nu de tekst “Keep calm and carry on” rond. Deze stamt oorspronkelijk al uit 1939, toen het Britse ministerie van Informatie het volk via rode posters wilde geruststellen met een morele propaganda-oppepper in de aanloop naar de oorlog. De posters zijn nauwelijks gedistribueerd en werden in 2000 bij toeval heront-dekt. Sindsdien duikt de slogan op als poster- en shirt-tekst in talloze, ook Nederlandse, varianten: “Blijf kalm en drink bier” en “Blijf kalm en blijf shoppen”. Maar ook: “Blijf kalm en geniet van je wiskunde”, “Blijf kalm en koop dat huis”, “Blijf kalm en spreek [of: leer] Nederlands” en “Blijf kalm en snel een beetje”. Geinig op een babyrompertje: “Papa, blijf kalm en bel mama!”, en geliefd onder autoliefhebbers, ruiters en rugbyers: “Niks keep calm, gas d'r op”. Het is bijzonder dat een vooroor-logse slogan enkele generaties later in een totaal andere sociale context mondiaal terugkeert.

En serieuze winkels en souvenirshops leveren een on-stuitbare vloed aan kledingstukken met teksten die het shirt zelf op de hak nemen. Op een saai grijs shirt staat bijvoorbeeld “Het is toch niet te geloven dat ik 19,95 voor dit belachelijke shirt heb betaald”, “Man man man wat een kansloos T-shirt dit”. “Ben ik eindelijk geslaagd krijg ik zo'n stom T-shirt” en “Sorry ik had niks anders om aan te trekken!” Met als summum: “Ik haat T-shirts met domme spreuken”.

Teksten op shirts: de cijfers

Onze Taal-lezeres Sandra Zwier turfde alle teksten die afgelopen zomer op shirts en tops voorkwamen in de webshops van H&M, Wehkamp en Heine. Ze zag 2707 items, waarvan 440 met duidelijk zichtbare tekst. Conclusie: ruim 23% van de herenshirts en bijna 12% van de dameskleding was voorzien van een leesbare tekst.

Bovenaan stonden merknamen (29%), gevolgd door sportieve of avontuurlijke verwijzingen (“High water level”, “Adventure trail”), zingevingsteksten (“Live for today”, “You can make anything happen”) en bandnamen (“The Who”, “Metallica”). Tekstshirts voor zelfbewuste meiden (“I don't need you, I have wifi”) maakten 6 à 7% uit van het aanbod. De teksten waren voornamelijk in het Engels.

Zelfkant

In 2014 bracht Gospel Recordings een cd uit om het evangelie uit te leggen aan “criminelen, verslaafden, daklozen, asielzoekers, mensen met een dubbelleven en (bezoekers van) prostituees”, kortom: “mensen aan de zelfkant van de samenleving”. Deze ‘zelfkant’ wordt in het woordenboek van Koenen uit 1911 weinig vleidend omschreven als “schorrimorrie, janhagel of jongens van de vlakte”. Kennelijk had de lexicograaf vooral het oog op jeugdige mannelijke criminelen. Waar komt die beladen benaming *zelfkant* vandaan?

LOSSE EINDJES

Zelfkant stamt uit de wereld van het textiel. Tijdens het weven van een stof wordt een draad, de ‘inslag’ geheten, door een aantal gespannen draden gevoerd, die de ‘scheren’ worden genoemd. Dit gebeurt met een spoel, die heen en weer schiet. Aan de kanten van het weefsel maakt de inslagdraad een lusje, waardoor een weefrand ontstaat. De twee buitenste lengtezijden van een weefsel, die wat dikker zijn doordat de spoel hier van richting verandert, noemt men de ‘zelfkant’.

Het woord *zelfkant* is voor het eerst opgetekend in 1573. Oudere benamingen waren *selfende* (‘zelveinde’) en *egge* (‘schuine zijde’), verwant met het Engelse *edge*. Later maakte men daar *selfegge* van. Ook dat woord wordt in het Nederlands pas in 1573 aangetroffen, maar het moet ouder zijn. De term is namelijk geleend door het Engels als *selvage*, en dat Engelse woord wordt al in 1475 genoemd. In al deze samenstellingen verwijst *zelf* naar het feit dat de lengtezijden een eigen einde hebben. Dat is het verschil met de beide korte zijden, die worden afgeknipt, waarbij er ‘losse eindjes’ ontstaan, die moeten worden afgezoomd of aan elkaar worden geknoopt.

De uitdrukkingen *schering* en *inslag*, *losse eindjes* en *zelfkant* zijn dus alle afkomstig van het weefgetouw. Dat geldt trouwens ook voor het woord *tekst*, dat teruggaat op het Latijnse *textum* (‘weefsel, geweven kleding’). Zo’n tweeduizend jaar geleden gebruikte de Romeinse redenaar Quintilianus het woord *textum* in de overdrachtelijke betekenis ‘gestructureerd geheel van woorden’. Het woord *tekst* is ook verwant met *textiel*, dat we via het Frans hebben geleend. Heel toepasselijk zegt Jan Renkema in *Tekst en uitleg. Een inleiding in de tekstwetenschap*: “Een tekst is eigenlijk een weefsel van zinnen op papier of uitingen in een gesprek.”

BUITENGRENS

Om de draad weer op te pakken: na verloop van tijd werd *zelfkant* ook buiten de textiele sector gebruikt, als geografische aanduiding in de betekenis ‘buitenrand, buitengrens van een bepaald gebied’. Zo schreef een krant in 1736: “Deze Tartaren zyn beschaafder als [sic] de andere, wyl ze op den zelfkant van China wonen.” In deze context is *zelfkant* een neutrale term. In zijn al genoemde woordenboek uit 1911 verklaarde Koenen ‘Hij komt van den zelfkant’ met: “Hij woont op de grens: b.v. van Limburg, Twente, den Achterhoek.” Zo ook draagt een Duitse gemeente aan de grens bij Sittard de naam Selfkant.

De zelfkant (boven) van een geweven lap stof.

Van 1949 tot 1963, toen deze gemeente deel uitmaakte van Nederland, luidde de naam Zelfkant.

Omdat de zelfkant van stof dikker was dan de rest van het weefsel, gold deze als inferieur. Vaak werden de zelfkanten afgesneden en als stofresten gebruikt. Al in de achttiende eeuw kreeg *zelfkant* daardoor de negatieve betekenis ‘minderwaardig gedeelte’. Zo wordt in een satirisch toneelstuk uit 1729 van Jacob Campo Weyerman gezegd: “Wy leeven in de zelfkant van de ondankbaarste en verbasterdste aller eeuwen.”

SAMENLEVING

In 1884 schreef Conrad Busken Huet in *Het land van Rembrand* over een aantal schilders die in zijn ogen “maatschappelijke vagebonden” waren: “Frans Hals, Adriaan Brouwer, Adriaan van Ostade, Jan Steen, bewogen zich (...) aan den zelfkant der samenleving.” Dit citaat is tot dusver het oudst bekende voorbeeld van het gebruik van de uitdrukking *zelfkant van de samenleving/maatschappij*. De beeldspraak sloeg aan. Enkele jaren later publiceerde de naturalistische schrijver Gerard van Hulzen twee romans onder de titel *Van de zelfkant der samenleving*; de eerste was *De man uit de slop* (1903).

In de jaren twintig van de vorige eeuw is nog een andere, alledaagse betekenis opgetekend: ‘rand die overblijft wanneer men een kopje, glas of beker niet boordervol schenkt’. Ter illustratie geeft het *Woordenboek der Nederlandsche Taal* het zinnetje: “Het spijt mij dat ik U zoo’n zelfkant geven moet, maar ik had niet meer melk.” We zijn benieuwd of er lezers van *Onze Taal* zijn die deze betekenis nog kennen. ◀

Voor kleren bestaan er heel veel woorden, afkomstig uit verschillende talen en tijden. En ook al die termen zijn weer onderhevig aan mode. Wat ooit een 'navel-truitje' was, is nu een 'croptop', en 'platte schoenen' heten ook wel 'flatjes'.

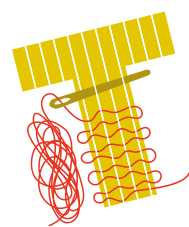
VIVIEN WASZINK

Foto: Boukje Verheij

Onesies: speciaal soort jumpsuits, vooral de laatste tien jaar populair.

Niemendalletje, onesie en slimme jas

Klerenwoorden en modetaal

“Tussen niemendalletje en blankebabybiljetjes-privilege”, stond er boven het Groot Dictee der Nederlandse Taal van 2014. Wie bij de tv meeschreef, stuitte vaak op nogal rare woorden. Wanneer zou je die eigenlijk ooit willen opschrijven?, hoorde je vaak. Maar dat *niemendalletje* uit de titel is een woord dat best gretig gebruikt wordt, vooral in geschreven taal. Het komt van het Middelnederlandse *niet met allen*, dat ‘volstrekt niets’ of ‘volstrekt niet’ betekent. Een niemendalletje is iets met weinig inhoud, bijvoorbeeld een boek of een film, maar ook een kledingstuk dat uit weinig stof bestaat en niet erg veel lijf bedekt.

Als je *niemendalletje* opzoekt in een corpus, een grote verzameling teksten, zie je in de buurt ervan vaak woorden staan als *doorschijnend*, *luchtig*, *sexy* en *weinig verhullend*. *Niemendalletje* is een overkoepelende term voor allerlei luchtige kledingstukken die je vooral in slaapka-

mercontreien aantreft: onderjurken en negligés bijvoorbeeld. *Negligé* klinkt best deftig, maar vroeger betekende dat eigenlijk ‘nonchalante kleding’, en zelfs ook ‘verwaarloosde staat’ (zie het Franse werkwoord *négliger*, ‘verwaarlozen’). Soms heten ook heel korte jurkjes of andere weinig aan de fantasie overlatende outfits niemendalletjes. “Shirley Bassey hekelt niemendalletjes Beyoncé”, kopte Nu.nl in 2015. Dat ging dan vooral over de weinig-om-het-lijf pakjes die de zangeres vaak draagt.

HANSOP

De meeste klerenwoorden komen uit een andere taal. Vroeger was de taal van de mode vooral Frans (*jarretelle*, *peignoir*, *capuchon*), maar tegenwoordig wordt er vooral veel uit het Engels geleend (*jumpsuit*, *legging*, *sneakers*). Soms heeft een leenwoord in de brontaal net een iets andere betekenis. *Panty* bijvoorbeeld: bij ons betekent

het ‘kousen met een broekje eraan’, maar in het Engels is het een ander klein broekje; *panties* betekent ‘onderbroek’.

Winston Churchill wordt in hippe, hedendaagse blogs soms een ‘stijlicoon’ genoemd omdat hij al een ‘onesie’ zou hebben gedragen: een lekker makkelijk pak uit één stuk (vandaar dat *one*), dat je hele lichaam bedekt. Voor Churchill was dat handig: hij kon het vlug over zijn pyjama aanschieten als er bijvoorbeeld een luchtalarm was. *Onesie* is een vrij modern woord, maar het pak kennen we al langer: een onesie is eigenlijk een hansop 2.0.

Toen een Amerikaans bedrijf met de ‘mannenromper’ kwam, ontplofte Twitter in Nederland.

Hansop komt van de naam Hans Sop, een sullig tooneeltypetje dat zich vaak in een pyjama-achtig gewaad hulde. Al in de achttiende eeuw verschoof de betekenis van *hansop* van een persoon naar het kledingstuk dat door die persoon werd gedragen. Maar zelf noemde Churchill zijn pak helemaal geen onesie, laat staan hansop, maar ‘siren suit’ of ‘romper suit’. Een romper is in het Nederlands een hemdachtig pakje voor baby’s, met knoopjes tussen de benen. Vorig jaar kwam een Amerikaans bedrijf met de mannenromper – en we noemen hem RompHim, bedachten de ontwerpers. Het is eigenlijk een poloshirt met een korte broek eraan vast, een onesie met blote benen. Na de introductie ontplofte Twitter in Nederland zo ongeveer, en dat was vooral de schuld van de taal. Want bij ons slaat *romper* echt alleen op babyondergoed, maar in het Engels is het woord in gebruik voor allerlei pakken uit één stuk, die niet per se voor baby’s bedoeld zijn.

JEANS

Soms krijgt een kledingstuk dat we al een tijdje kennen ineens óók een Engelse naam. In plaats van *naveltruitje* wordt nu vaak *croptop* gebruikt, van het Engelse *cropped top*, waarin *cropped* ‘ingekort’ betekent. Maar toch verschilt de *croptop* wel iets van het naveltruitje. De *croptop* valt meestal wijd en wordt vaak gedragen met een broek of rok met een hoge taille. Vandaar de veranderde naam, want het korte is nu eigenlijk het belangrijkste, en niet de navel of eventueel ander hooft; dat zit nu vaak netjes verstopt onder een hoogwatertaille.

In modeblogs en -vlogs en in reclames hoor je ook vaak Engelse termen waar in minder hippe contexten vaak Nederlandse synoniemen opduiken: *heels* bijvoorbeeld voor (schoenen met) hoge hakken en *flatjes* voor platte schoenen. Als je de stad in gaat, zul je niet zo gauw zeggen dat je ‘fashion’ gaat kopen – je hebt het dan over ‘kleren’ of ‘kleding’ –, maar toch gebruikt zelfs de redelijk gewone kledingzaak C&A in een reclame de term *feelgoodfashion*. We hebben het woord *fashion* al rond 1850 overgenomen uit het Engels, in de betekenis ‘dracht, mode’, maar in die taal komt het van het Oudfranse *façon*. Soms blijkt Engelse modetaal dus toch Frans te zijn.

Er zijn ook wel verschillen tussen Nederland en België. In België is *jeans* (in plaats van *spijkerbroek*) iets gewoner dan in Nederland, en naast *jurk* hoor je daar ook (en vooral) *kleedje* of *kleed*. Vroeger kwam het in die

betekenis ook in Nederland voor, maar *kleed* kennen we nu in Nederland vooral als ‘afgewerkt stuk weefsel van stevige stof’, om over een tafel te leggen, of op de vloer. Verder kan *kleed*, in Nederland én België, ook wat algemener ‘kledingstuk’ betekenen (bijvoorbeeld in *ambtskleed*). Meestal gaat het dan om speciale kleren, bijvoorbeeld een religieus gewaad.

MANTY

Er zijn een heleboel verschillende soorten kleren. Er zijn ‘slimme kleren’, waarin bijvoorbeeld een bepaalde app of sensor is ingebouwd of die je kunt verbinden met internet. Een ‘slimme jas’ is niet alleen lekker warm, maar je kunt er ook je telefoon mee opladen. Jonathan Witteman schreef in *de Volkskrant* over “domme kinderkleren”: roze shirtjes met daarop teksten als “I’m too pretty to do maths” en “I need my beauty sleep”. Meisjes zijn prinsessen, danseressen en mooi, en hun kleren zijn roze; jongens zijn astronauten, superhelden en stoer, en hun kleren zijn blauw: dat is het stereotiepe modebeeld. De Hema verwijderde vorig jaar de bordjes ‘jongen’ en ‘meisje’ bij de kinderkleren (alles was gewoon voor ‘kids’), en de pers schreef vervolgens tijdenlang over ‘genderneutrale kleren’.

We schieten nogal eens in een taalkramp als iemand iets genderafwijkends draagt. Daar moet dan meteen een woord voor bedacht worden: *manty* bijvoorbeeld, voor een mannenpanty, *boyfriendjeans* voor een spijkerbroek die lekker wijd valt, en *boyshort* voor een door een meisje gedragen boxershort. Zoveel kleren, zoveel woorden. En dan hebben we het nog niet eens gehad over de taal voor andere, niet-stoffelijke kleren. Bijvoorbeeld het beruchte ‘bouwvakkersdecolleté’, waarvoor het Engels de term *plumber’s butt* heeft, en het Frans *sourire du plombier* (‘loodgietersglimlach’).

Half februari verscheen bij Van Dale het boek *Klerenwoorden en modetaal* van Vivien Waszink.

Illustratie: Hein de Kort

De textielindustrie is altijd zó verweven geweest met ons dagelijks leven dat er wel vele uitdrukkingen uit moesten voortkomen. Over laken, touw en kepers.

ELS DE BAAN
KUNSTHISTORICA

'Iemand van katoen geven'

Uitdrukkingen uit de textielindustrie

Iemand kan de draad kwijt zijn, of bezig zijn die draad weer op te pakken. Iemand kan tegen de draad in gaan of ergens mee voor de draad komen. Iemand kan ergens garen bij spinnen, onder de wol gaan, de lakens uitdelen en er geen doekjes om winden. Een heel leven kan zelfs aan een zijden draadje hangen. Onze taal is rijk aan textiele verwijzingen, en dat is niet zo gek, want van de wieg tot het graf worden we omgeven door textiel.

OP DE KEPER BESCHOUWD

Een belangrijke taalbron is het weefproces zelf. 'Het is schering en inslag' verwijst direct naar een weefgetouw (zie ook 'Wordsprong', op blz. 7 – red.). Verticale draden (de schering) worden bij het weven vervlochten met horizontale draden (de inslag). Die draden kunnen elkaar op verschillende manieren kruisen. De eenvoudigste manier, waarbij de horizontale draad afwisselend onder en boven de verticale draad door gaat, oefenen kleuters op school al met papieren vlechtmatjes. Bij de zogeheten keperbinding gaat het om een-op-twee-neer-kruisingen die steeds verspringen, waardoor er een schuine lijn ontstaat.

Stevige stoffen zoals denim (spijkerstof) en gabardine (denk daarbij aan trenchcoats) zijn vervaardigd volgens

dit schema. Als iemand iets 'op de keper beschouwt', wordt het zeer nauwkeurig onderzocht: bij de keperbinding moet je secuur kijken, wil je de loop van de draden goed kunnen volgen. Maar ook 'iets op touw zetten' ('een plan beramen, met iets beginnen'), 'in touw zijn' ('druk bezig zijn'), en 'iemand in het touw weven' ('opknopen') verwijzen rechtstreeks naar het weefgetouw.

Andere termen uit de weverij: 'aangeslagen zijn' ('de inslagdraden stevig aanslaan met een grote kam waardoor het weefsel zich verdicht') en 'ergens bij aanknopen' ('gebroken kettingdraad weer vastknopen'), met als pikante varianten 'met een vreemd getouw weven', 'in het donker weven' (allebei 'vreemdgaan') of 'iemand aan een vrouw weven' ('een vrouw bezwangeren').

VOC-TIJD

Materialen en stofsoorten leveren eveneens talloze uitdrukkingen op. Van oudsher zijn wol en linnen de meestgebruikte textiele basismaterialen in West-Europa, want schapen kwamen hier veel voor en vlas deed het hier goed. Katoen moest van ver komen, uit gebieden met een vochtig, warm klimaat, zoals India, en begon pas aan een opmars vanaf de VOC-tijd. Rond 1650 werden in Leiden ruim 150 soorten wollen weefsel gemaakt. De verschillen zitten in de grofheid, weefbinding en bewerkingen.

Niet elk deel van het schaap levert exquisite wol. De vacht van buik en poten is van mindere kwaliteit dan die van de flanken. De kwaliteit van de grondstof bepaalt de kwaliteit van het eindproduct. Vandaar de uitdrukking ‘Zo de wol is, is het laken.’ Wij denken bij *laken* aan iets wat op een bed ligt. In het verleden werd er een kostbare, zuiver wollen, stevige stof van de beste kwaliteit mee aangevuld. Door de vele bewerkingen was de stof vrijwel winddicht. Laken was dus zeer geschikt voor bovenkleding en uniformen. Het werd vervilt, zodat de gaatjes van het weefsel gesloten werden. De weefdraden waren dus niet meer zichtbaar en het gezegde ‘Als het laken versleten is, komt de draad tevoorschijn’ geeft beeldend de situatie en betekenis weer (‘verkeerde dingen komen uiteindelijk toch aan het licht’). Op zeventiende-eeuwse schilderijen pronken voorname lieden graag in een lakens pak. ‘Van hetzelfde laken een pak krijgen’ (‘op gelijke wijze behandeld worden’) gaat terug op die verschillende stofkwaliteiten. Door de gesloten weefselstructuur van laken kan een biljartkeu er niet makkelijk doorheen en het woord *biljartlaken* herinnert nog steeds aan de oorspronkelijke wollen stof waarvan het werd gemaakt. Tegenwoordig zijn biljart-, pool- en snookerlakens trouwens vaak gemaakt van een wol-nylon-mix, of zelfs volledig vervaardigd van synthetisch materiaal.

ZO SLECHT ALS KATOEN

Veel oude stofbenamingen zijn verdwenen, maar enkele ervan zijn in de volksmond blijven bestaan. *Baai* bijvoorbeeld: een eenvoudig grof wollen, geruwd weefsel. Vanaf de achttiende eeuw kwamen er ook baaien van katoen en die waren populair als tussenrokken, mannenhemden en borstlappen (stukken stof die op de borst werden gedragen). Het onheilspellende ‘Menig bruiloftskleed is met zwarte baai gevoerd’ geeft aan dat bij een huwelijksluiting onbekend is wat de toekomst brengt. En als iemand ‘zijn baadje uittrekt’, gaat hij zich extra inspannen.

Ook ‘kousen breien en sajete toegeven’ (‘weldoen, te goedaardig zijn’) verwijst naar een wollen stof: *saai*. *Sajete* is daarvan afgeleid; het gaat dan om kousenbrei of stopwol.

Over katoen, vlas en linnen bestaan talloze uitdrukkingen. Zintuigen en negativiteit spelen daarin een opmerkelijke rol. Als iemand niet wil luisteren, heeft hij ‘katoen in zijn oren’, en ‘iemand oren met katoen vullen’ staat voor ‘iemand iets wijsmaken’, net als ‘iemand katoen uit de oren spinnen’. Helemaal onsmakelijk klinkt ‘Je kunt wel katoen uit zijn neus trekken’ (wordt gezegd van een saaie, onverstoorbare figuur). ‘Hem van katoen geven’, dat van grote rollen opgerold lampenkatoen komt, betekent wegens de associatie met overvloed ‘ergens buitengewoon je best voor doen’ en later ook – negatiever – ‘af-ranselen’. ‘Iemand katoenen’ betekent eveneens ‘iemand aftuigen’. Evenmin gunstig klinken ‘eruitzien als een omgekeerd hemd van ongebleekt katoen’ (‘vaal, goor, onge-zond eruitzien’) en ‘zo slecht zijn als katoen van een cent de el’ (‘doortrapt, verdorven zijn’).

BRAKEN

Het produceren van linnen uit vlas is een langdurig en zeer bewerkelijk proces. Fraaie termen als *repelen* (‘zaadbollen van stengels scheiden’), *roten* (‘plantenlijm oplossen’), *braken* (‘breken van de houtkern’), *zingelen* (‘weg-slaan van de houtdeeltjes tussen de vezels’), *hekelen* (‘kammen’) en uiteindelijk *kalanderen* (‘persen’) hebben betrekking op dat proces. Door het vlas ‘over de hekel te halen’ of ‘te hekelen’ wordt het door een plankje met rijen scherpe pennen getrokken. De uitdrukking verwijst naar het maken van scherpe verwijten: bijna net zo pijn-

lijk dus als het zou zijn om letterlijk over de hekel gehaald te worden. ‘Op de hekel zitten’ (‘ongedurig zijn’) en ‘met zijn gat op de hekel zitten’ (‘het moeilijk hebben’) refereren eveneens aan dit werktoestel. Aan *vlas* blijkt een breed scala aan uitdrukkingen te koppelen, zoals ‘ergens op vlassen’ (‘verlangend ergens naar uitzien’) en ‘Dat vlas is niet te spinnen’ (‘Van die zaak valt niets te maken’), ‘Of

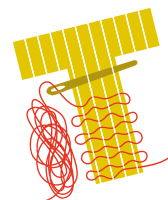
Ook hier weer een waar-schuwendende pikante variant: ‘Vuur bij vlas brandt wonder ras’ (‘Jongens en meisjes bij elkaar zetten is riskant’).

het vlas ooit de akker heeft gezien, is bijzaak’ (‘Of het waar is, doet er niet toe’) en ‘Het is hier goed om vlas te zaaïen’ (gezegd als een gezelschap zwijgt; vlaszaad is zeer fijn en moet bij windstil weer worden gezaaid). En ook hier weer een waarschuwendende pikante variant: ‘Vuur bij vlas brandt wonder ras’ (‘Jongens en meisjes bij elkaar zetten is riskant’).

Ten slotte nog een fijn scheldwoord: *smoutebol*. In Vlaanderen wordt het gebruikt voor ‘oliebol’, maar in Nederland voor ‘smeerlap’ of ‘sloddervos’. *Smouten* is ook het invetten van gewassen wol.

Jammer dat al die mooie, beeldende tekstieluitdrukkingen langzaam uit ons taalgebruik verdwijnen. ◀

Van Els de Baan verscheen in 1994 in opdracht van het Leidse Museum De Lakenhal het boekje *Goed garen*, met termen en begrippen uit de textielnijverheid.

De scherpste van de hekel (een kam voor vlas) werd spreekwoordelijk.

‘Schoudervullingen als bakstenen’

Schrijven over mannenmode

Als hoofdredacteur van *Esquire* en stijlcolumnist van *de Volkskrant* schrijft Arno Kantelberg over de kleding van de man. Hoe vindt hij de juiste woorden?

ARNO KANTELBERG

Illustraties: Frank Dam

De wereld van de mode is niet anders dan de wereld van, pak 'm beet, de wereld van het voetbal. Ook in de mode wordt taal gebruikt om de grenzen van een gemeenschap aan te geven. Wie die taal niet beheerst, stelt zichzelf buiten de gemeenschap. Als jij niet weet waar die glimmende initialen in de gesp van een riem voor staan (*LV*, *DG*, *CC*, *GG*, *H*), dan kun je nog zo gezond van geest en lichaam zijn, maar in de wereld van de mode word je dan even serieus genomen als een Mexicaanse moslim die aanbelt bij Pennsylvania Avenue 1600.

MONK STRAPS

Als hoofdredacteur van *Esquire* bedien ik een lezersgroep die enige basiskennis bezit op het terrein van de mannenmode. Die hoef ik niet uit te leggen wat een ‘monk strap’ is, zelfs niet wat een double monk strap is of een triple monk strap. (Monk straps zijn leren, veterloze schoenen met een riempje over de wreef dat je vastmaakt met een mini-gesp aan de zijkant. De schoenen stammen uit de Middeleeuwen, toen ze door Romeinse monniken werden gedragen, al werden de moderne monk straps populair gemaakt door de Britse prins Edward VIII, die niet alleen nazi-sympathieën en de hots voor een gescheiden Amerikaanse deerne had, maar ook brede voeten. Ik kan de monk strap aanraden vanwege zijn functionaliteit én elegantie, zeker onder een nette broek, maar dit terzijde.)

Die gedeelde basiskennis met de *Esquire*-lezer geeft een prettig gemeenschapsgevoel. Daarbinnen kan ik een beetje uitweiden, bijvoorbeeld over ‘coupenaden’ (ook wel ‘figuurnaden’ genoemd), die wonderen doen voor de pasvorm van je jasje, over ‘drawstring trousers’ (broeken met vetersluiting in de band), die de Pietje Bell in je doen ontwaken, en meer van dergelijke, even triviale als vermakelijke wederwaardigheden.

Voor het wekelijkse cursiefje van mijn hand in de zaterdagse *Volkskrant* inzake de stijl van een meer of minder willekeurige landgenoot, dien ik echter rekening te houden met een ander publiek. Dat publiek laat zich samenvatten als: de *Volkskrant*-lezer. Ik heb daar verder dus geen onderzoek naar gedaan, maar ik ga er blind van

uit dat deze lezer het onderscheid tussen *LV* en *DG* niet messcherp op het netvlies heeft staan, laat staan dat tussen *CC* en *GG*.

JASJE

Daar komt nog iets anders bij. Als zelfbenoemd stijl-pastoor overzie ik een gemeente die alleen uit mannen bestaat. Ik ga over mannenmode, niet over de garderobe van de dames. En mannenmode, tja, daarvan kun je zeggen dat die eigenlijk al sinds de late negentiende eeuw vaststaat. We dragen broeken met twee pijpen, hemden en jasjes met twee mouwen. Daar is in anderhalve eeuw nauwelijks op gevarieerd, hooguit door een hoed op of af te zetten (allemaal de schuld van Kennedy), door een handige uitvinding te doen (de rits) of door ineens tijdelijk de kolder in de kop te krijgen (schoudervullingen als bakstenen in de jaren tachtig). Maar dat zijn allemaal incidentele oprispingen; in grote lijnen staat de basis van de mannengarderobe in brons gebeiteld. Het jasje van onze huidige minister-president is alleen anders van kleur (blauw) dan het jasje van Cals een halve eeuw geleden, of dat van Colijn nog wat langer geleden. Alle pogingen tot revolutionaire veranderingen (denk aan de sarong van David Beckham in 1998) zijn een vroege dood gestorven. Zelfs de genderneutrale beweging van nu zal geen deuk in dat pakje boter geschopt krijgen, daar durf ik mijn bitcoins wel om te verdedden.

Dat ik overigens de term *jasje* gebruik, en niet *colbert*, is niet toevallig. Het colbert is vernoemd naar de zeventiende-eeuwse staatsman Jean-Baptiste Colbert, die als minister onder Lodewijk XIV verantwoordelijk was voor

het failliet van de Leidse lakenindustrie. De Franse textielindustrie werd door de protectionist Colbert met allerlei voordelen bedeed, waarna een handelsoorlog volgde die de neergang van de Leidse lakenindustrie betekende. Als patriot mijd ik dus de term *colbert*, ik spreek van 'jasje'. Dat zal ze leren, die Fransen.

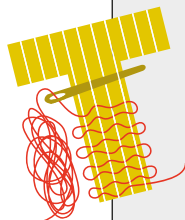
HYPERBOLEN

Constateerend dat het onderwerp waarover ik wekelijks in *de Volkskrant* moet mijmeren al meer dan een eeuw onveranderlijk is, en dat de geachte lezer een zekere basiskennis ontbeert, rijst de vraag: hoe krijg ik dan in hemelsnaam die materie voor het voetlicht? Dat was ook min of meer de vraag die de redactie van *Onze Taal* mij stelde. Wat zijn zoal de woorden die een mens ter beschikking staan als iemands kleding beschreven moet worden? Kortom, hoe of ik dat zoal voor mekaar boks?

Dat doe ik door af en toe een technisch weetje te laten vallen (coupenaden worden ook wel figuurnaden genoemd), hyperbolen uit de kast te trekken (schouder-vullingen als bakstenen), nonchalant blij te geven van een zekere historische kennis (Romeinse monniken) en politieke cognitie, zowel inzake de binnenlandse (Cals, Colijn) als de buitenlandse staatkunde (Jean-Baptiste Colbert), en door minstens zo nonchalant low culture (Pietje Bell) naast high culture op te voeren. Zoals Oscar Wilde al zei: "Success is a science; if you have the conditions, you get the result."

Tja, als ik het zo teruglees, denk ik: dat zou iedereen eigenlijk wel kunnen. En dat is natuurlijk ook zo. Maar dan moet je dus wél weten dat de *H* staat voor Hermès, *LV* voor Louis Vuitton, *CC* voor Coco Chanel (die ook nogal pro-nazi was trouwens), *DG* voor Dolce & Gabbana, en *GG* voor Guccio Gucci. En dat *GG* zich tot het merk Gucci verhoudt als de *SCF* tot Feyenoord.

Ik zei toch dat de wereld van de mode niet anders is dan de wereld van het voetbal. ◀

PROFTAAL

De jas is aan

Kleding heb je aan, om of op. Een broek heb je áán, een das heb je óm en een hoed heb je óp. Soms heb je een keuze: een mantel kun je aanhebben als je een jas bedoelt, maar je kunt hem omhebben als het om een cape gaat. Je kunt ook wel iets inhebben (zoals oorbellen), maar dat noem je dan meestal geen kleding.

Het gaat hier ogenschijnlijk om de keuze tussen drie verschillende werkwoorden: *aanhebben*, *omhebben* en *ophebben*, maar het is duidelijk dat *hebben* in al deze gevallen dezelfde kern is, en het verschil alleen zit in de keuze tussen *aan*, *om* en *op*. Die drie toevoegingen geven op de een of andere manier de plaats aan waar de kleding zich bevindt: aan het lichaam hangend, om het lichaam heen gedrapeerd, of boven op het lichaam. Maar wat doet dat *hebben* daar dan bij?

We zien hier het algemene gebruik van *hebben* als zogeheten 'light verb', als werkwoord met bijna geen betekenis. In de sterke vorm betekent *hebben* hetzelfde als *bezitten*, maar daarvan is hier geen sprake. Net als bij 'Ik heb de griep' of 'Ik heb geluk' of 'Ik heb weleens dat het niet lukt' gaat het meer om iets wat mij overkomt, of nog algemener: iets wat bestaat en op de een of andere manier verband houdt met mij.

Als light verb betekent *hebben* dus eigenlijk niet veel meer dan *zijn*, maar dan in relatie tot een persoon (het onderwerp). Naast 'De band is lek' heb je ook 'Ik heb de band lek', hetgeen eveneens betekent dat de band lek is, maar daarbij dat mij dat overkomen is (of dat ik er de oorzaak van ben).

'Ik heb mijn jas aan' betekent dan dat mijn jas zich op een bepaalde plaats ten opzichte van het lichaam bevindt, en dat mij dat overkomt (dan wel dat ik daar zelf de oorzaak van ben). Het woordje *aan* (en hetzelfde geldt voor *om* en *op*) zegt dus wat (of waar) de jas is. Vandaar dat je ook kunt zeggen: '(Hè hè, eindelijk,) de jas is aan!'

DE TAALPROF

Gave wijde pijpen, flexe baggy trousers

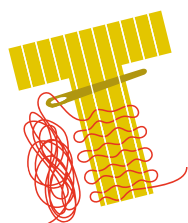
Overeenkomsten tussen taal en mode

De taal verandert voortdurend, en dat geldt ook voor onze kleding. Beide veranderingen beginnen vaak bij hippe jongeren in de steden. Lijken taalmoden en kledingmoden ook verder zo veel op elkaar?

FRANK JANSEN, STERRE LEUFKENS
EN MARC VAN OOSTENDORP

Wat zien de mensen van twintig jaar geleden er toch belachelijk uit, met hun maf-fe brillen, idiote haar en rare kleding. Dat geldt ook voor hoe ze klinken: die aanstellerige uitspraak, die vreemde stopwoordjes en die eigenaardige grammatica! Zelfs wie niet gevoelig is voor mode, schrikt als hij zijn oude ik hoort of ziet.

De vergelijking van taal met kleding ligt dan ook wel voor de hand. Dialecten zijn net klederdrachten, de standaardtaal is ons werkpak en de versterkende woorden waarmee jongeren uitdrukken dat ze iets heel goed en leuk vinden, zijn even veranderlijk als hun broeks- pijpen. In beide gevallen heeft het weinig zin je te verzetten tegen verandering: mensen zeggen en trekken aan wat ze willen, en net als andere modegrillen zullen ook die rare woorden van jongeren wel weer verdwijnen.

Illustraties: Josje van Koppen,
deels afkomstig uit *Dat staat je
goed*, Clavis Uitgeverij, 2017.

PRESTIGE

Er zijn nog meer overeenkomsten tussen taal en mode. Prestige speelt bijvoorbeeld bij allebei een belangrijke rol: mensen nemen dingen van andere mensen over als ze tegen hen opkijken. Dialectoloog Gesinus Kloeke be- toogde in 1927 dat Nederlandse dialecten onder andere van elkaar verschillen doordat ze op verschillende mo- menten klanken hadden overgenomen uit het prestigi- euze Holland – eeuwenlang het culturele en economi- sche centrum van Nederland. Net zo laten mensen zich in hun kledingkeuze altijd leiden door de rijken en be- roemden. Denk aan de trenchcoat die de aanstaande van de Britse prins Harry droeg bij haar huwelijksaan- kondiging: die was al diezelfde dag in het hele Verenigd Koninkrijk nergens meer te krijgen.

Nog een overeenkomst is de ijzeren modewet dat je maximaal contrast moet nastreven. Anders heeft je pu- bliek niet door dat je de laatste mode volgt. Na een wijde pijp moet wel een nauwe komen en daarna weer iets slobberigs. Zo wisselen ook die versterkende woorden elkaar af: van *cool* naar *lauw*, van *hip* naar *gruwelijk*.

Het contrast met de voorgaande mode mag dan ver- plicht zijn, de veranderingen zélf zijn zowel in kleding als in taal willekeurig. Er is op zichzelf geen enkele re- den waarom de broeken en de versterkende uitdrukkin- gen uit de jaren zeventig niet gebruikt konden worden in de jaren negentig, of omgekeerd. Wel zijn de ver- anderingen steeds gebonden aan een stramien. Voor

de kleding is dat stramien de vorm van het menselijk lichaam. Ook in het komende decennium zullen de broeken met één pijp niet in de mode komen, durven wij wel te voorspellen.

Voor de modes in taal is het stramien de taalstructuur zoals die in de loop der eeuwen gegroeid is. Sommige nieuwigheden tolereert het Nederlands nu eenmaal niet. Versterkende woorden ontleen we aan zelfstandige naamwoorden (*bere-*), bijvoeglijke naamwoorden (*gaaf*) en werkwoorden (*kicken*). Met telwoorden (1224) of be- trekkelijke voornaamwoordelijke bijwoorden (*waaron- der*) lukt het niet: de dag dat jongeren het zullen hebben over een ‘waarondermooie’ broek is waarschijnlijk nog heel ver weg.

TRENDSETTERS

Ook de manieren waarop kleding- en taalmoden zich verspreiden, komen overeen. De nieuwe mode begint bij trendsetters – jongeren uit de grote steden met veel kennis van andere talen en culturen –, verspreidt zich dan naar wat minder hippe leeftijdgenoten en ten slotte, soms, naar ouderen. Maar iedere trend kent grenzen. Zodra leraren een opstel als ‘übertet’ beoordelen of mama in een gescheurde spijkerbroek verschijnt, is het voor de zichzelf respecterende trendsetter de hoogste tijd om weer eens verder te kijken.

Waarom taal- en kledingmoden zo op elkaar lijken, is niet moeilijk te bedenken. Met taal én met kleding laten mensen zien wie ze zijn, tot welke groep ze horen en tot welke groep beslist niet. Ze hebben een (groeps)identifi- cerende functie. Modes moeten daarom ook makkelijk waarneembaar zijn. Overal zien we dat ondergoed min- der trendgevoelig is dan bovenkleding en dat taalveran- dering niet begint bij zelden gebruikte woorden.

De identificerende functie is niet de enige. Taal gebrui- ken we ook om gedachten over te brengen, en kleding om ons te beschermen tegen barre weersomstandig- heden. Die alternatieve functies zitten de identificerende soms in de weg. Zo valt te verklaren dat minirokken en hotpants het beter doen in zomer- dan in wintercollec- ties. Ook is er nooit een modegril geweest waarbij men- sen vier in de betekenis ‘twee’ gingen gebruiken en twee in de betekenis ‘vier’. Zo veel kans op misverstanden willen zelfs hippe trendsetters niet lopen.

Na een wijde pijp moet wel een nauwe komen. Zo wisselen ook versterkende woorden elkaar af: van *cool* naar *lauw*, van *hip* naar *gruwelijk*.

Tegelijk zijn er ook grote verschillen tussen wat je zegt en wat je aantrekt. Een belangrijk verschil: met kleding kun je geld verdienen. Daarom hebben modeketens er belang bij om het tempo van nieuwe modes zo hoog mo- gelijk te houden. De levensduur van een gemiddelde col- lectie is inmiddels ongeveer zes weken. Dat is aanzien- lijk korter dan de levensduur van nieuwe versterkende woorden, die niet commercieel gepusht worden. Het voordeel van gratis taal is dat iedereen aan taalmoden

mee kan doen, terwijl je voor kledingmodes soms moet constateren dat je beurs te krap is.

Maar dat is nog niets vergeleken met het volgende verschil. Als onze maatschappij een huis is, dan wordt onze gemeenschappelijke taal gevormd door de gangen en de bedrading. Veel veranderingen in de taal kun je beschouwen als pogingen om die infrastructuur te verbeteren. Dat gebeurt onder meer als er nieuwe woorden ontstaan om maatschappelijk onbehagen te verminderen. Ongemak over immigranten leidt ertoe dat we om de zoveel jaar de woorden voor deze mensen vervangen, omdat de oude als te negatief worden ervaren: *gastarbeider*, *anderstalige*, *buitenlander*, *immigrant*, *allochtoon*, *mensen met een migratieachtergrond*. Stel je voor dat ook modes bedacht werden om te eufemiseren! Bijvoorbeeld wanneer men uit onvrede over de ongelijkwaardige beloning van de seksen een andere broekenlijn zou voorstellen voor vrouwen.

CONSERVATISME

Taalmodes raken uiteindelijk ook vaak alleen de lagen van de taal die geen verband houden met het grammaticale systeem. Versterkende woorden zijn wel veranderlijk, maar dat geldt veel minder voor de voornaamwoorden. Ook daarin vinden we wel veranderingen – mensen zeggen ‘hun hebben’ en ‘het geld wat er nog is’ – maar die gaan veel langzamer dan sommigen denken. In 2003 voorspelden hooggeleerde taalkundigen in *de Volkskrant* dat “over tien, vijftien jaar” *hun hebben* journaaltaal zou zijn. Wij hebben het Annechien Steenhuizen nog niet

horen zeggen. Veranderingen in de zinsbouw komen helemaal op kousenvoeten aangeslopen.

Zo bezien ligt het misschien meer voor de hand om ons af te vragen waarom het merendeel van ons taalgebruik juist zo weinig modieus is. Een oorzaak kan zijn dat een nieuwe taalvorm als *hun* moet opboksen tegen

Kleding bestaat uit lappen die je altijd uit kunt trekken, maar taal is onlosmakelijk met ons verbonden.

een oude vorm die al honderden jaren functioneert en geschraagd wordt door de inspanningen van duizenden onderwijzers en redacteurs. En achter die inspanningen zit weer het niet onlogische idee dat de effectiviteit van een communicatiesysteem baat heeft bij een beetje conservatisme.

Kortom, net als kleding dient taal voor de mens ook om te laten zien wie hij is of wil zijn. Maar uiteindelijk bestaat kleding alleen uit een aantal aan elkaar genaaide lappen die je altijd uit kunt trekken, terwijl de taal onlosmakelijk met ons verbonden is. Daardoor kan taal ook om allerlei redenen veranderen, soms zo traag dat we het helemaal niet merken. ◀

MATTHIAS GIESEN

Nieuw: verenigingsnieuws

Dat het Genootschap Onze Taal meer doet dan alleen dit tijdschrift maken, is voor veel leden nog altijd een verrassing. Daarom berichten we op deze pagina elke maand over activiteiten en projecten van Onze Taal en vertellen we iets over het werk achter de schermen van uw genootschap.

Meer verenigingsnieuws, tips en aanbiedingen vindt u in de maandelijkse leden-nieuwsbrief van Onze Taal. Meld u aan via www.onzetaal.nl/mailadres.

Nieuwe vormgeving: de fotografen

De nieuwe vormgeving van het tijdschrift leidde tot enkele kritische, maar toch vooral tot lovende reacties. Voor beide: veel dank. Een van de vragen die we af en toe kregen, was: wie zijn eigenlijk de fotografen van de mooie foto's bij alle columns? Inderdaad, dat hadden we wel even kunnen vermelden. Ann De Craemer werd gefotografeerd door Isabelle Pateer, de Taalprof door William Moore, en zowel Jan Kuitenbrouwer als Ingmar Heytze werd geportretteerd door Bart Versteeg. Van de laatste fotosessie hier een kijkje achter de schermen.

Plofklas?

Sinds 2007 organiseert Onze Taal de 'Woord van het jaar'-verkiezing. We vinden het een leuke manier om op het jaar terug te kijken. De verkiezing van 2017 ligt alweer twee maanden achter ons – oud nieuws dus. Toch vinden we dat we nog even iets moeten uitleggen.

Net als in voorgaande jaren konden onze leden en sociale media-volgers stemmen op een van de tien genomineerde woorden. *Nepnieuws* en *gender-neutraal* leken de grootste kanshebbers, of anders wel *#MeToo*. Maar met een overweldigende meerderheid van stemmen werd *plofklas* het woord van 2017. Vreemd, vonden veel mensen, want in 2017 is dat woord nauwelijks in het nieuws geweest. Wat is er gebeurd?

In de voorronde werd *plofklas* vaak genoeg genoemd om genomineerd te worden, maar een gedoodverfde winnaar was het zeker niet. Dat veranderde in de stemronde, toen het woord in enkele dagen meer dan drieduizend stemmen trok. Onze Taal heeft veel leden en lezers met een onderwijsachtergrond. We vermoeden dat veel van hen de verkiezing hebben verspreid in hun eigen netwerk, met als resultaat dat het politiek gekleurde *plofklas* het woord van 2017 werd.

Of dat erg is? Het hoort bij het spel. Maar bij de verkiezing van 2018 zullen we er opnieuw naar streven om de woorden zélf centraal te stellen, en niet de politieke lading van die woorden.

VIBEKE ROEPER, DIRECTEUR

Met alle collega's als/dan te lijf

Is het ook alweer *iets wat* of *iets dat*? Is het *groter als* of *dan*? En is een werkwoord als *geüpdate* nou goed gespeld of niet? Zulke vragen beantwoorden onze taaladviseurs niet alleen via de Taaladvieslijn en de website, ze geven ook regelmatig bedrijfstrainingen waarin dit soort vragen voorbijkomen.

Eind vorig jaar vroeg een overheidsorganisatie bijvoorbeeld of we een op maat gemaakte training konden leveren voor de 140 medewerkers die veel brieven en beleidsstukken schrijven. Onder begeleiding van taaladviseurs Rutger Kiezebrink en Tamara Mewe gingen de cursisten in kleine groepen de meest uiteenlopende onderwerpen te lijf. De trainingen zijn een startschot voor de structurele aandacht die deze organisatie wil schenken aan de verbetering van haar schriftelijke uitingen.

Kan Onze Taal uw medewerkers of collega's helpen met het opfrissen van hun taalkennis? Mail of bel met Paula Vrolijk, coördinator van de Taaladviesdienst: paula@onzetaal.nl of 070 - 217 16 25.

Boeken van de Taaladviesdienst van Onze Taal

Kort en duidelijk antwoord op honderd veelgestelde vragen over het Nederlands, met tal van voorbeelden.

€ 19,90

Hét boek voor iedereen die wil weten wanneer welk leesteken goed is.

€ 15,-

Verkrijgbaar via www.onzetaalwebwinkel.nl

TROUWE LEDEN

Wie lid wordt van een vereniging of abonnee van een tijdschrift, krijgt vaak een welkomstcadeau. Maar zouden ook trouwe leden niet af en toe zo moeten worden beloond? Ja, vinden wij.

Daarom verloot Onze Taal elke maand tien taalboeken onder de vaste leden. Iedereen die meerdere jaren lid is van Onze Taal, loot mee. Deze maand vallen in de prijzen: J.H. van Beek, L. Elzing-Platzer, I. de Graaf, R. ten Ham, N. van Hasselt-van der Kraan, A. Nieboer, H. Tubée, M. Vogelzang, A.J. Warners en R. Welmers.

SCRATCHEN

IAN PETER DOPHEIDE - UTRECHT

In het decembernummer wordt in de 'Taaltest' gevraagd naar de betekenis van het woord *scratchen*. Naast de gegeven betekenis ('een grammofoonplaat ritmisch heen en weer bewegen') ken ik nog een heel andere. Elk jaar ga ik in februari 'scratchen' in Leiden, tijdens de jaarlijkse Scratchdagen (dit jaar van 15 tot en met 18 februari). Tijdens dit evenement studeren zo'n duizend muziekliefhebbers op één dag een muziekstuk in 'from scratch' (vanuit het niets beginnend dus), om het vervolgens 's avonds uit te voeren voor publiek. Heerlijk om te doen, dit scratchen.

Je moet het woord in deze betekenis overigens niet in het Engels gebruiken; toen ik in Engeland eens zei: “Next week I scratch The Messiah”, werd ik wel een beetje onderzoekend aangekeken.

'GRATIS MAAR NIET GOEDKOOP'

YTZEN LONT - HOUTEN

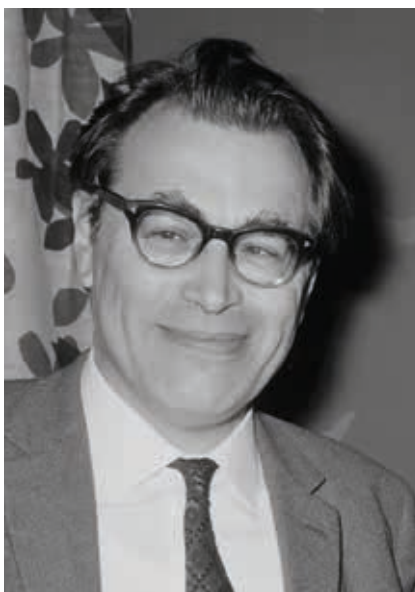
In de samenvatting van de congreslezing van Jaap Toorenaar ('Woorden als wapens', *Onze Taal* december) staat dat de slagzin 'De Pers. Gratis maar niet goedkoop' is bedacht door Jort Kelder. Hij zal deze toepassing hebben bedacht, maar de uitdrukking is al veel ouder. Al in mijn jeugd (jaren zestig, zeventig) heb ik haar tientallen malen gehoord.

Even googelen laat zien dat er geen week voorbijgaat zonder een preek of bijbelstudie over 'genade is gratis maar niet goedkoop'. Hierin klinken ook de woorden door van de bekende Duitse theoloog en verzetsstrijder Dietrich Bonhoeffer. Het woord *gratis* is trouwens verwant aan (*sola*) *gratia*, oftewel '(alleen door) genade'.

TOT HET GAATJE GAAN

MARTIEN STAM - VELDHOVEN

Ik las in het decembernummer de bijdrage van Chris Reuvers uit Wijchen over *tot het gaatje gaan*. Hij voert deze uitdrukking terug op een carnavalsnummer van André van Duin uit 1977. Ik herinner me de zegswijze echter nog van een veel vroegere datum. Vanaf 1959 was er in het KRO-radioprogramma *Tierelantijnen* het vaste onderdeel

Schrijver Godfried Bomans: "Geef de mensen waar voor hun geld en blijf doorgaan tot het gaatje."

Foto: Wikimedia

'Problemen verdwijnen waar de kopstukken verschijnen' (of kortweg: 'Kopstukken'). Hierin beantwoordden Cees de Lange, Kees Schilperoort, Sophie Stein en Godfried Bomans op een humoristische wijze vragen uit het publiek. Een meisje dat zangeres wilde worden vroeg eens wat ze moest doen om beroemd te worden. Bomans gaf haar het advies een singletje of epeetje op te nemen en dat helemaal vol te zingen – dit in tegenstelling tot alle andere artiesten, die er na een paar minuten al de brui aan gaven, waardoor de mensen hun geld hadden uitgegeven aan een slechts halfvol gezongen plaatje. "Kortom," zei hij, "geef de mensen waar voor hun geld en blij doorgaan tot het gaatje."

DE AANVOEGENDE WIJS

JOHN JUIJN - VELP

“Ik denk dat we bij ware getuige zijn van het vertrek van een van de allerlaatste stukjes aanvoegende wijs”, schrijft Joop van der Horst in zijn mooie artikel ‘Als ware zij gehuwd was’ (*Onze Taal* januari). Dat vertrek moet al minstens een halve eeuw geleden begonnen zijn. Ik was toen enkele jaren ambtenaar en nam op een dag kennis van een handleiding waarin stond hoe ambtenaren zich helder moesten uitdrukken. Een van de aanbevelingen luidde: “Men vermijde de aanvoegende wijs.”

INLUIZING

NIELS RAIER - ASSENDELFT

Onze negenjarige dochter vertelde ons een raadsel. Toen we het niet konden oplossen zei ze: "Ik zal jullie uitleggen wat de inluizing is." Met *inluizing* bedoelde ze: de manier waarop wij erin werden geluid.

Het woord *inluizing* komt hier en daar op internet voor, vooral op fora met consumentenperikelen. Zo schrijft iemand over de BankGiro Loterij: "(...) zij versturen brieven waarin je een prijs zou hebben gewonnen. Het blijkt hier om geval van pure inluizing te gaan."

Misschien zijn wij extra gevoelig voor de 'uitvinding' van dit woord omdat het van onze eigen dochter komt, maar wij vinden het in ieder geval een prachtige term.

HAMSTEREN

HAKS WALBURGH SCHMIDT - OSS

Het is weer 'hamstertijd' bij Albert Heijn. Tijdens deze campagne denderen gulzige hamstertjes massaal richting de supermarkt om eens flink te profiteren van een kortingsactie (veel kopen = korting krijgen). Hun strijdkreet: "Hamsteréééén".

Ik vind dat woord een beetje dubieus. Hamsteren, dat is toch iets onsympathieks? Van Dale bevestigt mijn vermoeden: *hamsteren* betekent “(heimelijk) voorraden inslaan of bewaren in tijden van of met het oog op schaars-te”. Door te hamsteren kun je schaarste creëren en prijzen opdrijven, iets wat bijvoorbeeld in de Tweede Wereldoorlog geregeld gebeurde. Het is niet voor niets dat Nederland sinds 1962 een ‘hamsterwet’ kent, die, in geval van buitengewone omstandigheden, hamsteren kan verbieden.

Daarnaast blijkt hamsteren in een iets bredere betekenis zelfs een psychische stoornis. Het obsessief verzamelen van spullen en daar geen afstand van kunnen doen is sinds 2013 als aandoening terug te vinden in hét handboek voor psychologen, psychiaters en epidemiologen (de 'DSM': *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*).

Dat Albert Heijn voor zo'n grote (en jaarlijks terugkerende) campagne kiest voor een woord met deze negatieve gevoelswaarde, vind ik op z'n minst merkwaardig.

NAMEN VAN WIFINETWERKEN

REDACTIE ONZE TAAL

Bij het opzetten van een draadloze internetverbinding kun je ervoor kiezen de naam te handhaven die is toegewezen door de provider of de routerfabrikant, maar dat zijn meestal ingewikkelde en onpersoonlijke codes als 'Ziggo8AA82C2'. Veel mensen hernoemen hun wifinetwerk daarom tot iets wat hun beter bevalt. Om welke namen gaat het dan zoal? Dat vroegen we op Facebook, waar we 180 reacties kregen.

Misschien wel het populairst bleek Michiel de Router, op de voet gevolgd door Pretty fly for a wifi: een knipoog naar het punkrocknummer 'Pretty Fly (For a White Guy)' van The Offspring.

Dat laatste bleek lang niet de enige toespelings op het woord *wifi*. Zo waren er Wifi Soerjadi, Wifi de Viking, Lekker wifi, VlieFi ("op Vlieland"), WiFietsenstalling en Wifi met verlos.

En met meer internettermen werd op soortgelijke wijze gegoocheld:

- *hotspot*: Godspot ("in een kerk"),

Hutspot ("met wachtwoord Rook-worst"), Drop it like it's hotspot

- *IP*: It hurts when IP
- *Draadloos*: Draadlozing, Zaadloos netwerk, De draad kwijt
- *LAN*: Het beloofde LAN, I LAN to break free, Silence of the LAN, LAN Solo, BatLAN, Hoe LAN is een Chinees

Sommige namen spelen genadeloos in op de grootstedelijke angst voor griezelige burens, zoals The Creep Next Door, AIVD observatiepost 42 en FIOD opsporingsdienst. En ook anderen houden er bij het bedenken van een naam rekening mee dat de namen een publiek hebben, zo blijkt uit deze aansporingen:

- Stem niet op Wilders
- Stop de ruzie
- Hakken-uit-aub ("in een appartementencomplex")
- No wifi here; talk to each other
- Shout PENIS for Password

Wifinamen kunnen de deur dichtgooien:

- Ik heb geen wifi
- Koop-je-eigen-internet
- Dit is niet jouw WIFI vriend

Maar de namen kunnen ook juist mensen uitnodigen:

- Deze kiezen oma
- Mam, deze is het

Overigens blijkt uit de namen ook dat niet alleen oma en mam moeite hebben met de installatie van het netwerk:

- Kutverbinding
- Ellendig pokkeding

Verder suggereerde iemand nog om eens langs studentenhuizen te lopen, waar inderdaad bijzondere namen voor bleken te komen als Chateaux paardenkut en Rukkerij de gouden klodder.

O, en of Hete Peter zich zou willen melden bij de redactie? Je burens zijn benieuwd naar je.

YPE

EEN PAAR SCHOENEN STAAN/STAAT

Is het 'Er staat een paar schoenen bij de deur' of 'Er staan een paar schoenen bij de deur'?

Het is allebei mogelijk; het hangt ervan af wat er bedoeld is. Als het gaat om twee bij elkaar horende schoenen (een linker- en een rechterschoen), is het enkelvoud juist: 'Er staat een paar schoenen bij de deur.' Gaat het om een klein aantal willekeurige schoenen – die niet per se bij elkaar horen – dan is het meervoud goed: 'Er staan een paar schoenen bij de deur.' Hier fungeert *een paar* namelijk als een onbepaald telwoord; het is te vergelijken met bijvoorbeeld *veel* of *weinig*.

Als *paar* 'tweetal' betekent, is het een *het*-woord; dat betekent dat een bijzin die daarbij hoort, met *dat* begint en een enkelvoudige persoonsvorm bevat: 'Ik struikelde over een paar schoenen (of: het paar schoenen) dat bij de deur stond.' Gaat het om de betekenis 'enkele (willekeurige)', dan kan voor *paar* het lidwoord *de* staan en staat de bijzin in het meervoud: 'Ik struikelde over een paar schoenen (of: de paar schoenen) die bij de deur stonden.'

KLEREN: GEEN ENKELVOUD?

Bij mijn weten bestaat er geen enkelvoud van *kleren*; ik hoor ten minste nooit iemand over 'één klee' spreken. Maar waar is *kleren* dan wél het meervoud van?

Het woord *kleren* is oorspronkelijk het meervoud van *kleed*.

In de Middeleeuwen betekende *kleed* in de eerste plaats 'kledingstuk' en had het als meervoud *kleder*. Dat *-er* was in die tijd een redelijke gebruikelijke meervoudsuitgang; zo waren *eier* en *kinder* het meervoud van *ei* en *kind*. Toch werden zulke vormen na verloop van tijd door veel mensen niet direct als meervoudsvorm herkend; daardoor werd het gaandeweg gangbaar om er de veel bekendere meervoudsuitgang *-en* achter te zetten. Zo ontstonden in de standaardtaal uiteindelijk vormen (zo geheten 'stapelmeervouden') als *eieren*, *kinderen* en *klederen*. Weer later werd *klederen* verkort tot *kleren*; iets soortgelijks is bijvoorbeeld gebeurd bij *lederen* - *leren* en *broeder* - *broer*. Op een zeker moment kreeg *kleed* ook de betekenis 'stuk doek of ander weefsel ter bedekking' (denk aan *tafelkleed* en *vloerkleed*); in die betekenis kreeg het de meervoudsvorm *kleden*.

SPREEKWOORDELIJK

Illustratie: Matthijs Sluiter

DOOR DE WOL GEVERFD ZIJN

De Britse prins Harry was totaal verrast door de overweldigende media-aandacht voor zijn relatie, terwijl hij "toch aardig door de wol geverfd [is] als het op de Britse tabloid-pers aankomt", aldus een artikel op *Villamedia.nl* in november 2017. Waar komt *door de wol geverfd zijn* vandaan?

Deze uitdrukking is rond de zestiende eeuw ontstaan in de textielindustrie. Ze is gebaseerd op de formulering *in de wol verven*, die betrekking had op het verven van stoffen. Je kon stoffen op drie manieren van kleur voorzien: door ze 'in de wol te verven' (in onbewerkte toestand in een verfbad leggen), ze 'in het garen te verven' (dus nadat de wol tot garen gesponnen was) of ze 'in het stuk te verven' (met *stuk* wordt hier een geweven stuk stof of laken bedoeld).

De eerste methode was het duurst en bewerkelijkst, maar ook het effectiefst: de wol raakte dan geheel en al doortrokken van de verf. "Dat [wat] in de Wol geverwt is, zal altijd zijn couleur behouden", schreef de spreekwoordenverzamelaar Johan de Brune in 1657 in zijn *Bancket-werk van goede gedachten*.

Na verloop van tijd kon *in de wol geverfd zijn* ook over personen worden gezegd. Dit betekende aanvankelijk 'onbeschaamd, brutaal, doortrapt zijn'. Als verklaring hiervoor is geopperd dat iemand die in de wol geverfd is, niet snel van kleur verschiet – net zoals een stof die in de wol geverfd is – en dus min of meer onverminderd slechte dingen kan doen. Een andere figuurlijke betekenis is 'veel ervaring hebben, veel van iets afweten'. De verklaring hiervoor luidt: zoals wol letterlijk doortrokken is van verf, zo kun je als mens figuurlijk 'van iets doortrokken' zijn, oftewel veel van iets afweten.

De variant *door de wol geverfd zijn* is in de achttiende eeuw ontstaan, mogelijk door een vermenging met *doortrokken zijn van iets*. Tegenwoordig houdt de uitdrukking meestal in dat iemand ergens veel ervaring mee heeft; de betekenis 'onbeschaamd zijn' wordt nauwelijks meer gebruikt.

In de betekenis 'kledingstuk' is *kleed* nu min of meer uitgestorven. Wel is *kleed(je)* in België een veelgebruikt synoniem van *jurk*. De vorm *kleren* is te beschouwen als een plurale tantum: een woord dat alleen in het meervoud voorkomt, net als *hersenen* en *mazelen*. Wie toch een enkelvoudsvorm nodig heeft, kan het best kiezen voor *kledingstuk*.

ZIJDE(N), SUÈDE(N)

'Hij droeg een zijde/zijden sjaal en een suède/suèden jasje': in welke woorden hoort er een *n* aan het einde? Juist zijn *een zijden sjaal* en *een suède jasje*.

Zelfstandige naamwoorden die een bepaald materiaal aanduiden, zoals *hout*, *wol*, *beton*, *zijde* en *suède*, worden 'stofnamen' genoemd. Van veel stofnamen

TAALADVIESDIENST

kan een bijvoeglijk naamwoord worden afgeleid door er *-en* of *-n* achter te zetten: *een houten kist, een wollen trui, een betonnen flatgebouw*. Ook achter *zijde* komt een *n* als het bijvoeglijk wordt gebruikt: *een zijden sjaal*. Maar *suède* blijft onveranderd: *suède schoenen, een suède jasje*.

Het komt vaker voor dat een stofnaam in ongewijzigde vorm als bijvoeglijk naamwoord wordt gebruikt. Dit gebeurt vooral bij relatief nieuwe en/of aan een andere taal ontleende woorden. Voorbeelden: *een plastic lepel, een corduroy broek, een polyethyleen draagtas, een nylon avondjurk*, en zo ook *een suède jasje*. Soms zijn er twee vormen mogelijk: *kunststof kozijnen* en *kunststoffen kozijnen*, *een rubber stootrand* en *een rubberen stootrand*, *een plexiglas kunstwerk* en *een plexiglazen kunstwerk*. Bij *suède(n)* is dat niet het geval.

Suède is overigens een verkorting van *peau de suède*, een Franse woordgroep die letterlijk 'huid uit Zweden, Zweedse huid' betekent. Het materiaal werd in de begintijd (de negentiende eeuw) namelijk vooral in Zweden gebruikt, in het bijzonder voor handschoenen.

BLOUSE, BLOES, OVERHEMD

Ik hoor weleens dat mannen het over hun 'blouse' hebben. Maar bij mannen heet dat toch 'overhemd'? En mag je trouwens in plaats van *blouse* ook *bloes* schrijven?

Om met de laatste vraag te beginnen: ja, dat mag. Zowel *blouse* als *bloes* is

KORTE TAALTIPS

Vervangen door/voor Bij *vervangen* hoort het voorzetsel *door*, niet *voor*: 'Ik heb mijn colbert *vervangen door* een trui.' Bij *verruilen* en *inwisselen* past *voor* wel.
>> www.onzetaal.nl/vervangen

Chic/chique De spelling *chique* is alleen juist als je 'sjieke' zegt: *een chique jurk*. Als je 'sjiek' zegt, schrijf je *chic*: *een chic kostuum*.
>> www.onzetaal.nl/chic

Panty's Het meervoud van *party* is *party's*; de Engelse vorm *panties* is in het Nederlands niet juist. Zo ook: *baby - baby's, hobby - hobby's, royalty - royalty's, penalty - penalty's*, enz. >> www.onzetaal.nl/baby

TAALTRAININGEN

Voor de komende maanden staan de volgende taaltrainingen gepland, allemaal in de Openbare Bibliotheek Amsterdam:

- complete training spelling: dinsdag 10 april;
- praktische grammatica en leestekens: dinsdag 5 juni;
- opfristraining taalregels: zaterdag 24 maart, donderdag 14 juni;
- zakelijk schrijven: donderdag 15 maart, dinsdag 29 mei.

Leden van Onze Taal krijgen korting. Meer informatie en inschrijfmogelijkheden: www.onzetaal.nl/taaltrainingen.

een juiste spelling. Het woord is in de negentiende eeuw uit het Frans overgenomen in de vorm *blouse*; tegen het eind van die eeuw kwam de vernederlandste schrijfwijze *bloes* op, die sinds 1914 in Van Dale staat. Veel mensen vinden *blouse* wat netter of verzorgder overkomen dan *bloes*, maar spellingtechnisch gezien zijn het gelijkwaardige vormen.

In de praktijk wordt *blouse/bloes* weliswaar vooral voor dameskleding gebruikt en *overhemd* (of kortweg: *hemd*) voor herenkleding, maar de termen kunnen ook omgekeerd worden toegepast. Een man kan dus ook een *blouse* dragen – in elk geval in Nederland; in Vlaanderen is die term minder gewoon – en een vrouw ook een *overhemd*. Een *blouse* voor mannen is wat minder zakkelijk dan een *overhemd*: het is eerder vrijetijdskleding.

Overigens kon *blouse* ook in het verleden al een mannenkledingstuk aanduiden: een soort kiel. Het *Woordenboek der Nederlandsche Taal* schreef in 1903 dat *blouse* meestal werd gebruikt "voor een vrouwenlijfje met mouwen, als bovenkleeding; soms ook in toepassing op een jongenskiel; zelden van een arbeiderskiel".

MEER TAALADVIES?

Wilt u direct antwoord op een taalvraag? Dan kunt u ons bellen: de Taaladviesdienst is elke werkdag van 9.30 tot 12.30 uur bereikbaar op 0900 - 345 45 85 (€ 0,90 per minuut). Als lid kunt u gratis vragen stellen per e-mail via het formulier op www.onzetaal.nl/vraag.

Op onze website worden tal van taalkwesties behandeld: www.onzetaal.nl/taaladvies. Voor de spelling van tienduizenden woorden en namen (mét uitleg) kunt u ook terecht op onze spellingwebsite: www.spellingsite.nu.

A. Test uw spellingkennis

1. a. gecaramelliseerd
b. gecarameliseerd
c. gekaramelliseerd
2. a. balkonetbeha'tje
b. balconnetbehaatje
c. balconnettebehaatje
3. a. grafiti
b. grafitti
c. graffiti

B. Vergroot uw woordenschat

1. *regulier*
a. gewoon
b. volgens het reglement
c. galante begeleider
2. *cummerbund*
a. noodfonds
b. brede heupband
c. als geente gegeten peulvrucht
3. *secretoir*
a. afscheiding bevorderend
b. ouderwetse vrouwenonderbroek
c. geheimzinnig

C. Zoek de fouten

1. In de tijd dat een vintage winkel nog een tweedehands zaak was, jeans nog gewoon spijkerbroeken en sneakers gumpy's heten, ging ik 's avonds opdrukken en trimmen.
2. Tegenwoordig doe ik push-ups en stretchoefeningen voor ik ga hardlopen en houdt mijn smartwatch bij of mijn trendy outfit nog up to date is.

D. Extra

Hoe heet dit ouderwetse kledingstuk: chlamys, parka, pelerine of poncho?

De antwoorden vindt u op bladzijde 29 van dit nummer.

Foto: Wikimedia

Ze zijn immens populair, de romans van Griet Op de Beeck. Dit jaar schreef zij het Boekenweekgeschenk: *Gezien de feiten*, dat 10 maart verschijnt. Wat is de kracht van deze Vlaamse volbloedschrijfster?

JAN ERIK GREZEL

Foto's: Isabelle Pateer / Otherweyes

“Ik hou niet van niksige woorden”

Gesprek met Griet Op de Beeck, schrijfster van het Boekenweekgeschenk

“Ik wil het verhaal op de huid van de lezer krijgen. Mijn werk moet bij voorkeur meer bieden dan ‘een leuke leeservaring’. Geregeld hoor ik van lezers dat zij door mijn romans zowaar ingrijpende beslissingen hebben genomen.” Griet Op de Beeck, schrijfster van vier bestsellers over menselijke relaties, heeft tot haar eigen verbazing gemerkt dat haar boeken iets te weeg kunnen brengen. “Het is bijzonder dat je zoiets met kunst kunt bereiken. Dat komt misschien ook door dat ik met mijn verhaal zo dicht mogelijk bij de lezer probeer te zijn.”

TOON

Vijf jaar geleden debuteerde de nu 44-jarige Op de Beeck met *Vele hemels boven de zevende*. Het vond meteen de weg naar een groot publiek. Zo ging het ook met haar volgende romans (zie het kader hiernaast). Binnenkort verschijnt van haar hand het Boekenweekgeschenk 2018. Aanleiding om met Op de Beeck te praten in haar woonplaats Gent, over haar werk, haar achtergrond en over het ambacht dat schrijven heet.

Het Boekenweekgeschenk zal voor sommige lezers de eerste kennismaking zijn met u. Hebt u daar rekening mee gehouden?

“Je kunt het publiek niet ter wille zijn. Lezers ruiken dat. Je moet als schrijver vooral trouw zijn aan jezelf. Toen ik jong was, stond ik nog onder invloed van degenen die ik bewonderde. Bij mijn debuut als romanschrijfster was ik de dertig al zwaar voorbij. Dan heb je je toon gevonden.”

Hoe gaat u te werk als u met een boek begint?

“Bij een nieuw boek moet ik eerst weten wat de diepste laag is: waar het eigenlijk over moet gaan. Dan vraag ik mij af met welke mensen ik dat voelbaar kan maken. Hoe staan zij tegenover elkaar? Ik wil kunnen geloven dat een dialoog uit het boek zich precies zo zou kunnen voltrekken. Ik probeer mijn personages zo scherp moge-

lijk te portretteren, in al hun dwaasheid, in hun gewan-
kel, in hun stoerheid, zónder dat allemaal uit te leggen.”

WIEBELS

Hoe hebt u dat gedaan in *Gezien de feiten*, het Boekenweekgeschenk?

“Dat verhaal moest over de wereld gaan. Die wereld met zijn oprukkende nationalisme, populisme en vreemde-
lingenhaat beklemmt mij. Maar hoe moet je het daarover ▶

Griet Op de Beeck

Opeens stond ze midden in de piste van het literaire circus: de Vlaamse Griet Op de Beeck. Haar eerste roman, *Vele hemels boven de zevende* (2013), was vrijwel onmiddellijk een bestseller. Hetzelfde gebeurde met *Kom hier dat ik u kus* (2014), *Gij nu* (2016) en *Het beste wat we hebben* (2017). Met tv-optredens, zoals in *Zomergasten*, veroverde ze de sympathie van veel lezers.

Een van haar sterke kanten zijn de scherpe observaties. “Van kleins af aan ben ik genoodzaakt geweest om, als overlevingsstrategie, de bedoelingen van volwassenen in te schatten. Dan leer je goed rondkijken en opletten. Dat komt mij nu in het schrijversleven zeker van pas.” Voor verschijning van haar laatste boek, waarin misbruik aan de orde is, verklaarde de schrijfster zelf misbruikt te zijn. Daarover ontstond deining. “Ik schrijf beslist geen autobiografische boeken, al krijg ik dat de mensen maar niet wijsgemaakt. Ik schrijf in mijn jongste roman over de complexiteit van incest en de eindeloze invloed die zo’n ervaring op een mensenleven kan hebben. Maar ik zou nooit ‘mijn eigen verslag’ van die ervaring doen.”

hebben zonder een verhaal te schrijven dat voelt als een gecamoufleerd essay? Door het via personages te vertellen. Een bedenkelijke beslissing van een overheid wordt schrijnend als je de impact ervan ziet op mensen. Je kunt je voorstellen dat Olivia, de hoofdpersoon uit het boek, je tante, je buurvrouw of je grootmoeder is.”

Ziet u een personage, zoals Olivia, meteen voor u?

“De beelden die ik in het begin van de figuren maak, evolueren tijdens het schrijven. Bij Olivia vroeg ik me af: hoe zou ze dit zeggen, hoe zit ze aan een tafel, wat betekent het als ze met meubels gaat slepen? Een kleine beweging kan de sfeer van een scène bepalen of een indicatie zijn van wat nog komt. Daar besteed ik veel aandacht aan.”

Uw kracht zit zeker ook in de enscenering. U hebt ervaring als dramaturge.

“Als je tien jaar van je leven naar repetities van acteurs hebt zitten kijken, dialogen hebt aangescherpt, dramati-

“Ik vroeg me af: hoe zou Olivia dit zeggen, hoe zit ze aan een tafel, wat betekent het als ze met meubels gaat slepen?”

sche spanningsopbouw hebt bestudeerd, dan zal dat alles ongetwijfeld z’n weg in de romans vinden. Maar niet rechtstreeks. Ik heb bijvoorbeeld een grote liefde voor dialogen ontwikkeld. Die bieden de mogelijkheid om de conclusie bij de kijker of de lezer te laten. Uit de gesprekken kun je zelf afleiden wat je van die mensen vindt. In Vlaamse films zie je menig personage zwijgend naar zijn schoenen staren. Dan moet je als kijker maar bedenken wat er allemaal in dat hoofd gebeurt. Daar krijg ik de wiebels van. En het klopt niet: veel Vlamingen zijn heel verbaal.”

U bent ook welbespraakt.

“Goh ... Ik hou van taal. Maar schrijven is iets heel anders dan praten. Al valt het me wel op: nogal wat schrijvers die ik goed vind, praten wel ongeveer zoals zij schrijven, Tom Lanoye bijvoorbeeld en Connie Palmen. Jonathan Franzen is ook zo iemand. Ik had eerst zijn boeken gelezen en toen kreeg ik de kans om hem te spreken. Het was voor mij verbazingwekkend hoe dicht zijn niet-alledaagse spreek- en schrijfstijl bij elkaar liggen, zowel in de sfeer als in de zorgvuldigheid waarmee hij formuleerde.”

PLAFOND

Waar ligt de oorsprong van uw eigen schrijverschap?

“Het moment waarop ik als kind mocht leren lezen en schrijven heb ik als revelatie ervaren. Over mij gaat in familiekring het verhaal dat ik als eenjarige al hele zinnen sprak. Vanaf mijn negende schreef ik bijna dagelijks brieven en verhaaltjes aan mijn oudere zus die in de stad op kamers zat. Van jongs af aan had ik die droom: schrijver worden. Dan word je achttien en ga je studeren. Aan de universiteit heb ik Germaanse filologie gekozen. Dat lag wel in de lijn van de drang om te schrijven. Maar naarmate ik me meer in de literatuur verdiepte, voelde ik steeds meer schroom om mijn eigen plek op te eisen tussen al die schrijvers voor wie ik zo veel bewondering had. Vijftien jaar lang heb ik omwegen gemaakt: theatermaker, journalist, columnist. Tot ik uiteindelijk mijn eerste roman durfde te publiceren.”

Lezers geven vaak aan dat ze uw stijl mooi vinden.

Waar zit 'm dat in, denkt u?

“Dat vind ik ongelooflijk moeilijk om te zeggen. Wat ik wel weet: ik hoef me als schrijver niet te bewijzen door een zin van een halve pagina te construeren. Ik hoef niet te laten zien dat ik kan schrijven; ik probeer woorden te gebruiken om sferen voelbaar te maken, personages scherp te tekenen, vaart te creëren als dat wenselijk is en de boel stil te laten vallen als de situatie dat vereist.”

Een voorbeeld uit *Gezien de feiten*. Sander is de schoonzoon die probeert te bemiddelen tussen zijn vrouw Roos en haar moeder Olivia. U schrijft: “Sander, die altijd in zijn eentje de Verenigde Naties speelde”.

Komt dat beeld in één keer bij u op?

“Dit is zo’n zinnetje waarvoor ik misschien zeventien minuten naar het plafond heb moeten staren; dat weet ik niet meer. Je denkt na: wat wil ik nu precies zeggen, je associeert van het ene beeld naar het andere. Dan opeens is er dat beeld. Dat mag even blijven staan. Maar het is de vraag of die zin ook de volgende zevenendertig keer dat ik die passage aanpak, blijft staan. Soms is het te gezocht. Als een metafoor in proza te vergezocht is, onderbreekt zo’n beeld het verhaal. In poëzie geldt het omgekeerde. Daar is een beeld dat je aan het denken zet, juist de essentie. Poëzie is het hoogste.”

Olivia heeft haar leven lang in het harnas van een ongelukkig huwelijk gezeten. U schrijft: “Al die jaren was ze haar eigen schuilkelder geweest, maar nu stonden alle deuren en ramen open, nu wist ze wat er ook nog kon.” Daar is wel over nagedacht.

Fragment uit *Gezien de feiten*

De eenenzeventigjarige Olivia is net weduwe geworden. Ze besluit als vrijwilligster in een vluchtelingenkamp in Midden-Afrika te gaan werken, zeer tegen de zin van haar dochter Roos. Roos en Olivia voeren een telefoongesprek:

‘Ik heb al mijn inentingën gehad, zegt ge. Maar ge kunt daar van alles krijgen, hè.’

En hier kan ik onder een bus lopen, dacht Olivia, maar dat zei ze niet.

‘Filariasis, kent ge dat?’

Olivia had een donkerbruin vermoeden dat ze dat zo meteen te weten ging komen. Ze wisselde de telefoon van hand.

‘Dat is dus een ziekte die muggen verspreiden, en daar krijgt ge wormen van.’ Roos liet een dramatische stilte vallen. Olivia hoorde op de achtergrond Sander iets zeggen. ‘In uw lymfevaten.’ Waarschijnlijk herhaalde Roos wat haar man ter plekke zat op te zoeken op het internet.

‘Ik heb een klamboe,’ antwoordde Olivia.

‘Ah, en gij gaat iemand meenemen die uw klamboe overdag de hele tijd als een tent om u heen houdt, of wat?’

Olivia zag het voor zich en moest lachen, maar deed dat niet in de hoorn.

‘En nog een: schistosomiasis.’ Ze klonk als een kind dat leert lezen.

“Nadenken is niet verboden, hè. (lacht) En dat nadenken werkt op twee niveaus: denken over de vraag ‘Wie is dat personage?’ en over de vraag ‘Hoe kan ik het ‘vatten’?’ Het kan best zijn dat ik het beeld van die schuil-kelder onderweg op de fiets heb bedacht, maar dat het mij drie weken later tijdens het schrijven ineens weer kwam toewaaien.”

WOEST

Noteert u tussendoor ook vondsten?

“Zeker. Als je met een boek bezig bent, ben je nooit met vakantie. Alles wat je ziet, hoort en denkt onderweg, spiegel je aan het boek waaraan je werkt. Dan komen er zinnnetjes bij me op waarvan ik denk: die zouden weleens in het boek terecht kunnen komen.”

“Alleen in een gesprek over de liefde is het woord *passie* op zijn plaats.”

Naast zulke bijzondere zinnen zijn er ook altijd ‘gewone’ zinnen nodig. Worstelt u daar ook wel mee?

“Bij banale dingen die je voor de duidelijkheid tóch moet weergeven, zijn er manifeste valkuilen. Stel dat iemand een typische gewoonte heeft. Als je dat krampachtig elke keer anders formuleert, gaat er iets wringen. Als je

het vijf keer herhaalt, is het ook niet goed. En wat doe je bijvoorbeeld met ‘zei hij’? Ik heb een enorme hekel aan de vervanging van ‘zei hij’ door ‘meende hij’, ‘vertelde hij’. Ik wil dat het lekker loopt. Het gaat om evenwicht.”

Houdt u sterk rekening met het ritme van de woorden en de zinnen?

“Ik lees alles hardop voor. Dan hoor ik of het klopt. Ritme en manier van schrijven zijn de sleutels tot doorlezen.”

Zijn er ook woorden die bij u niet door de beugel kunnen?

“Het woord *leuk* probeer ik te vermijden. Als ik het iemand wél laat zeggen, heb ik daar een bedoeling mee. Ook *passie* is vreselijk. Ik hou niet van die uitgeholde, niksige woorden. Alles is ‘passie’ tegenwoordig. Alleen in een gesprek over de liefde is het op zijn plaats. *Kwetsbaar* vond ik vroeger een mooi woord, maar het heeft stilaan een wat kleffe bijklank, en toch heb ik het soms nog nodig. Ik moet er anderzijds voor oppassen bepaalde woorden niet te vaak te schrijven. *Woest* heb ik een tijd heel veel gebruikt. Dat zegt iets over hoe ik in het leven sta. Maar het begon me te irriteren.”

Schrijft u makkelijk?

“Ik ben niet het Brouwerstype. In een interview vertelde Jeroen Brouwers mij ooit dat hij heel blij was als hij in een dag vier goede zinnen had gemaakt. Dat is een beetje koketterie van zijn kant, want dan had hij nooit zo’n omvangrijk oeuvre bij elkaar geschreven. Wat hij bedoelt: hij zit te pielen aan elke zin en pas als die helemaal perfect is, mag hij naar de volgende. Hij is dan ook een groot stilist. Ik ga anders te werk. Ik probeer elke dag twee pagina’s te maken. Toch heb ik, aan het eind van de rit, mijn zinnen net zo vaak door mijn handen laten gaan als Brouwers. Ik schrijf elke zin vaak opnieuw, maar het gaat toch wat vooruit, in gevoel, en dat heb ik nodig.”

Gezien de feiten van Griet Op de Beeck is het Boekenweekgeschenk van 2018. Van 10 tot en met 18 maart ontvangt u het gratis in de boekwinkel bij besteding van ten minste € 12,50 aan boeken. Er is ook een versie in het Fries.

WEBWINKEL ONZE TAAL

De Standaards van Spits II Frits Spits

Eén boek, vier cd's, negentig Nederlandstalige liedjes. Net als in deel I schrijft Frits Spits over de muziek, de tekst, de taal en de artiest. (Luitingh-Sijthoff, 400 blz.)

€ 39,99

Ga met me mee Peter Voskuil

Peter Voskuil verzamelde honderd bekende en onbekende teksten van de vijftien jaar geleden overleden Lennaert Nijgh: van liedteksten tot artikelen en van columns tot gedichten. (JEA, 216 blz.)

€ 39,95

Verbeter je schrijfstijl Wim Daniëls

In deze stijlguide op zakformaat presenteert Wim Daniëls allerlei stijlregels om aantrekkelijk en overtuigend te schrijven.

(Haystack, 232 blz.)

€ 16,50

Atlas van de Nederlandse taal Nicoline van der Sijs e.a.

Zo ongeveer alles wat u over onze taal wilt weten, vindt u in de *Atlas van de Nederlandse taal*. Er zijn twee edities: een Nederlandse en een Vlaamse. (Lannoo, 272 blz.)

€ 39,99

2500 Nederlandse voorzetsels met hun Engelse tegenhangers Siegfried Theissen

Het Nederlandse *in* is in het Engels vaak *in*, maar soms ook *at*, *on*, *to*, enz. Dit boek beschrijft 2500 van zulke 'voorzetselvertalingen'. (Presses universitaires de Louvain, 148 blz.)

€ 18,-

Karrevrachten pennevruchten Kees van Kooten

Kees van Kooten selecteerde het leukste, mooiste en beste uit eigen werk dat niet eerder in boekvorm verscheen. Een gevarieerde, dikke en rijkgeïllustreerde 'catalogus'. (De Harmonie, 416 blz.)

€ 39,90

BOEKEN VERKRIJGBAAR BIJ

GENOOTSCHAP
OnzeTaal

BESTELINFORMATIE:

U kunt deze boeken bestellen in de webwinkel van Onze Taal: www.onzetaalwebwinkel.nl. Daar vindt u ook nog veel andere taalboeken en -uitgaven. De genoemde prijzen gelden voor Nederland. Verzending: elke werkdag. Voor bestellingen van minder dan € 19,- wordt in Nederland € 2,50 aan verzendkosten in rekening gebracht. In de webwinkel worden apart de extra verzendkosten voor het buitenland berekend.

VERTAALD DOOR ...

Een vertaler over zijn of haar weerbarstigste vertaalprobleem, en de oplossing ervan.

Lisette Graswinckel

Wat is het grootste vertaalprobleem dat u bent tegengekomen?

De titel van de novelle *Passing* (1929) van de Amerikaanse schrijfster Nella Larsen (1891-1964) verwijst naar de uitdrukking *to pass for white*, die staat voor een sociaal-cultureel fenomeen dat we in het Nederlands eigenlijk alleen maar kunnen omschrijven. "Doorgaan voor een blanke (van neger)", staat er bijvoorbeeld in Van Dale Engels-Nederlands. Daar kunnen we ons wel iets bij voorstellen, maar het is geen algemeen bekend begrip, zoals in Amerika.

Passing gaat over drie vriendinnen van gemengd bloed die zich (weleens) voor blanke uitgeven. Een van hen is de *color line* zelfs voorgoed gepasseerd, en presenteert zich sindsdien als blanke. Het verhaal speelt zich af in het gesegregeerde Amerika van de jaren twintig, waarin je huidskleur van grote invloed was op je kansen in de maatschappij. De drie personages in *Passing* hebben dankzij een lichte teint de zeldzame kans zelf hun kleur te kiezen, al naargelang de situatie vereist. Maar hoe vertaal je dat bondige en betekenisrijke *passing*?

Hoe hebt u het opgelost?

Doorgaans vertaal je een begrip zo consequent mogelijk, maar dat is lastig als er geen even bondige een-op-eenvertaling voorhanden is. Telkens *doorgaan voor een blanke* herhalen leest niet prettig, en bovendien is de betekenis ervan te beperkt voor het veelomvattende Amerikaanse begrip, zoals in deze zin: "Aha! Been 'passing', have you?" Dat is geworden: "Aha! Heb je voor blanke gespeeld?" Variatie bleek hier dus juist geboden. Zo ook bij de titel, want letterlijke vertalingen van *Passing* leverden tenenkrommende titels op. Na enig denkwerk buiten de lijntjes kwam ik uit op *Schutkleur*, een titel die de lading dekt en die de juiste geladen sfeer oproept.

Lisette Graswinckel (1979) vertaalde werk van onder anderen Edith Wharton en Joseph Conrad. Momenteel werkt ze aan het debuut *Asymmetry* van de Amerikaanse schrijfster Lisa Halliday. Daarnaast is ze docent aan de Vertalersvakschool en redacteur van *PLUK*, tijdschrift voor vertaalde literatuur.

Foto: Niek Wiedema

Plantslag

Dit is het gedicht 'Tuin' van Chr.J. van Geel (1917-1974), uit 1972:

Hoe met een goede plantslag midden
 in jou te planten met een list
 een tuin als daar een plaats voor is,
 het licht en daar de lente van.

Het is een liedje van verlangen. Ik zou wel een tuin in jou willen planten, zegt de dichter. Een beetje stiekem, zonder dat je er erg in hebt ("met een list"). En dan gaat het hem niet om zomaar een tuin, maar een tuin met licht. En niet zomaar licht, maar – hoe subtiel – de lente van dat licht.

Lente, tuin, licht, liefde – het is niet moeilijk om dit gedicht in verband te brengen met liefdeslyriek uit allerlei tijden. Denk aan de middeleeuwse priëlen en boomgaarden waarin het hoofse minnespel zich afspeelde. Of aan de 'hortus conclusus', de intieme besloten binnentuin, waarvan het oervoorbeeld al in de Bijbel te vinden is: de Hof van Eden. Of aan Hooglied 4:12: "Zusje, bruid, een besloten hof ben jij, een gesloten tuin, een verzegelde bron." Of aan Jan Smit en Damaru: "Ik heb een tuintje in mijn hart, maar alleen voor jou."

Er zit ook een minder lieflijke kant aan dit gedicht. Kijk naar de opening met die agressieve plantslag en het wellustige planten, met een list nog wel. Daar kun je ook een typisch surrealistisch beeld in zien, met een – zoals vaak bij de surrealisten – typisch freudiaanse duiding. Alles kan hier een seksueel symbool zijn: een tuin planten, met één goede beweging, "midden in jou", en dan wachten tot die tuin vrucht gaat dragen, in het voorjaar, als het weer licht wordt en het nieuwe leven zich aandient.

Plantslag leek mij een echte vakterm uit het tuinders- of hovenierswezen, door Van Geel ergens gezien en voor deze gelegenheid even geleend. Het woord zou heel goed in het Nederlands kunnen bestaan, naast vergelijkbare woorden die beginnen met *plant* of eindigen op *slag* (*plant-schop*, *plantstok*, *kaakslag*, *vuistslag*), maar *plantslag* blijkt buiten deze vier regels nergens te bestaan. Het is dus een neologisme, het woord voor die ene geslaagde plantbeweging, die ene lekkere beuk – in één keer raak.

De dichter
 Chr.J. van Geel.

Peulwerpen

Pap?
 - Hmmm?
 - Wat is een peulworp?
 - Neuronet is je vriend!
 - M'n infochip is aan het updaten.
 - Ah, ja, de mijne is ook down. Wat vroeg je?
 - Een peulworp, wat is dat?
 - Geen idee, wat is een peulworp?
 - Ik luisterde naar een podcast, en vroeg me ineens af waar dat woord vandaan komt. *Pod* is 'peul' en *to cast* is 'werpen, verstrooien', dus *podcast* is 'peulworp', of 'peulwerping'.
 - Goh, ja. Nu je het zegt. Dat lijkt mij nou echt een vraag voor je grootvader.
 - Opa, waarom heet een radioprogramma een peulworp?
 - O jongen, dat is nu eenmaal historisch zo gegroeid.
 - Maar hoe dan?
 - Tja, waar te beginnen? Oké, jij hebt een smartphone.
 - Een 'device', opa.
 - Goed, wij noemden dat een smartphone.
 - Een phone, wat is dat eigenlijk?
 - Wacht even, eerst de podcast. Die device van jou, dat was eerst alleen maar een draadloze telefoon.
 - Telefoon?
 - Dat is die phone, een apparaat om met elkaar te praten. Dat was het, verder niks. Data, geluid, beeld, zat er allemaal niet op. Daar had je een apart kastje voor, waarmee je audio of video kon afspelen. En zo'n kastje, dat heette een i-Pod.
 - Een i-Peul?
 - Ja.
 - Maar peultjes zijn groenten!
 - Ja, maar dat woord werd dus ook gebruikt voor een rond glad ding met kostbare inhoud, zeg maar.
 - En waarom *i-peul*, met een *i*?

- I stond voor 'ik'. Het is mijn peul.
 - Dat is toch logisch?
 - Nou, er was een tijd dat je in een huishouden maar één device had om muziek af te spelen, en daar luisterde je dan allemaal naar. Gezamenlijk.
 - Lauw man, niet iedereen houdt toch van dezelfde muziek?
 - Toen wel. Er was ook maar één televisiekanaal, en daar keek iedereen naar.
 - Ja echt, zoals in een dictatuur?
 - Zoiets. En toch ook weer niet. Nou, toen gingen ze radioprogramma's maken voor dat apparaatje, oftewel broadcasts voor de i-Pod, oftewel podcast.
 - Whoa!
 - Trouwens, pa, stond die *i* niet voor 'internet'?
 - Ja, moest ik het nu uitleggen of niet?
 - Internet, wat is dat?
 - Zo heette het neuronet, voor wij er zelf op aangesloten waren.
 - Je bedoelt zonder infochip in je hoofd?
 - Zonder infochip.
 - Whoa, hoe werkte dat toen?
 - Nou gewoon, met een draad.
 - Een touw?
 - Nee, een snoer, een kabel.
 - Zoals voor schepen?
 - Ja, zoiets.
 - Sick!
 - Ja jongen, jij kunt je dat niet voorstellen, maar als wij iets wilden googelen, moesten we achter een computer gaan zitten, met een toetsenbord, en dan letter voor letter onze vraag intikken, op een speciale toets drukken en dan wachten, soms wel twee of drie seconden, voor het antwoord kwam.
 - Whoa, opa! For real? Had je wel schoenen?

JAN KUITENBROUWER

Dichter Ingmar Heytze over stijlfiguren, of 'dichtplaatsen', zoals hij ze ook wel noemt.

De onherstelbaar verbeterende wijs

De parodie ligt als dichtplaats zózeer voor de hand dat nog weleens wordt vergeten hoe krachtig die is. Natuurlijk, de parodie heeft geen goede naam. Imitatie is immers de laagste vorm van humor, tegen domweg pestgedrag aan.

Maar een gedicht parodiëren is wel iets meer dan een dichter nabauwen. Op zijn minst is het een nuttige oefening. Wie niet begrijpt hoe het gedicht dat hij parodieert in elkaar zit, kan het ook niet nadoen. Een goed gedicht voor gek zetten kan alleen met een gedicht dat minstens even goed is, liefst nog beter – zó goed dat je het origineel niet hoeft te kennen om er plezier aan te beleven, al schijnt dat origineel er voor de kenners altijd doorheen.

Gerrit Komrij muntte de naam voor het genre met zijn bundel *Onherstelbaar verbeterd*, waarin louter parodieën staan die dezelfde iconische status verdienen als hun originelen. Een greep: “Denkend aan Holland / zie ik waardepapieren / snel door begerige / vingers gaan”, “Ik ween om priesters, in een jurk gestoken, / terwijl de godsvrucht groeit in hun orgaan”, “En wat ik rook wist ik dat walmen waren. / O, dacht ik, o, hier helpt geen mallemoer. / Ons lot ligt in de hand van klapsigaren.”

De bekendste gedichten in onze literatuur zijn gretig geparodieerd: Koplands ‘Jonge sla’ en Neeltje Maria Mins ‘Mijn moeder is mijn naam vergeten’ zijn dozijnen keren door de mangel gehaald. Van het laatste gedicht bestaat minstens één vrij scabreuze versie. Mins gedicht is echter zó onverwoestbaar dat ik niet meer achter de naam van de auteur van die parodie ben gekomen, want Google verwijst alsnog naar het origineel als ik intik: “Van wie ik sief heb, wil ik weten.”

Mooier en interessanter is het schrijven van een volwaardig, nieuw gedicht als antwoord op een voorbeeldige klassieker, zoals diverse dichters deden namens de gewraakte echtgenote uit ‘Het huwelijk’ van Willem Elsschot. De laatste vier regels uit de versie van Kees van Kooten:

Zo vloten jaren heen. Zelfs kinderen gingen dood.
Maar wisten dat de vrouw die zij hun moeder heetten,
geen ding uit heel hun leven ging vergeten
en alles zou vertellen aan het avondrood.

TAALPUZZEL

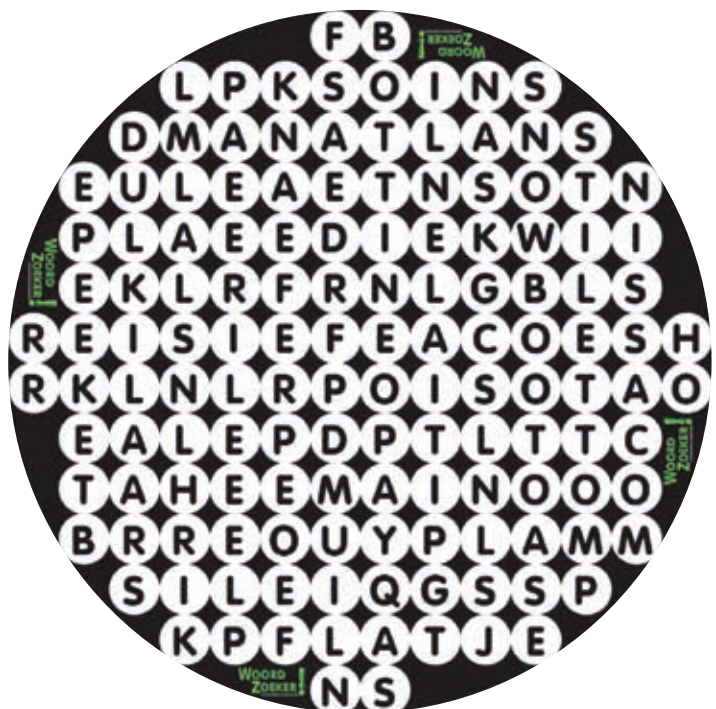
SAMENSTELLING: RUTGER KIEZEBRINK

In deze woordzoeker zitten drieëntwintig woorden voor soorten schoeisel horizontaal, verticaal of diagonaal in het diagram verborgen. De letters die na het wegstrepen van alle woorden overblijven, vormen achter elkaar gelezen nog een type schoeisel, dat (in het meervoud) in een vaste uitdrukking voorkomt. Die uitdrukking is de oplossing van deze puzzel.

Wilt u meedingen naar de maandprijs, stuur dan die uitdrukking voor 20 maart via e-mail naar puzzel@onzetaal.nl of per post naar Raamweg 1a, 2596 HL Den Haag (o.v.v. ‘Taalpuzzel februari/maart 2018’).

ballerina
bottine
espadrille
flatje
geta
gymp
klepper
klomp
laars
mocassin
molière
muil
pantoffel
pump
queenie
sandaal
sleehak
slipper
slof
sneaker
snowboot
stiletto
trip

De winnaar krijgt een exemplaar van het spel Woordzoeker, beschikbaar gesteld door spellenfabrikant Goliath. De winnaar van de puzzel uit het januarinummer is Mieke Prins uit Gouderak. De oplossing was: *schaatsen*.

Het hervaren van *dop*

Even dop! – de uitroep is in geen naslagwerk te vinden, maar Kees van Kooten gebruikte hem vaak in zijn jeugd in Den Haag. En onlangs was-ie er opeens weer.

KEES VAN KOOTEN

In 's-Gravenhage heb ik zo'n vijfenzestig jaar geleden, al hollend en rollebollend, tientallen malen het veto *Even dop!* geslaakt, geproest, gepiept, gesteund of geschaterd – het hing ervan af hoe groot mijn angst, pijn, benauwenis of slappe lach was. 'Dop! Even dop nou!' Dit was zowel een smeekbede als een wanhoopskreet en betekende: 'Kappen! Ophouwen nu! Loslaten! Steek in me zij! Ik kan niet meer! Ga van me af! Nee! Geen spierballen rollen! Stop want ik stik de moord!'

'Dop dop dop!' En dan werd er gehoorzaamd, want wij waren vrienden en dat gingen we altijd blijven en daarom gold Dop als heilig. Afspraak was Afspraak en Beloofd was Beloofd en Dop was Dop: de hoogste graad van Menens. *Heb genade!* had eenzelfde kracht, maar dat klonk ons te christelijk en te weinig amicaal. Dat riep je in een stripverhaal tegen een vreemde of een waarachtige vijand. Een halve eeuw later waren het de laatste woorden van Theo van Gogh.

CADEAUTJE

Dop. Dit jeugdige stopwoordje was geheel en al uit mijn geheugenkraam verdwenen totdat ik, een balletje trappend met mijn kleinzoon, na een minuut of vijf werd bevangen door ademnood, mij wankel op een parkbankje liet zakken en mezelf volkomen onverwacht hoorde hijgen: "Even dop, knul!" Wellicht heb ik hier ook nog een geruststellend en gezellig bedoeld 'hèhè' achteraan gezocht, maar ik denk dat mijn verbijstering om dit plotsklaps uit de woordkrochten van mijn hersenen tevoorschijn geplopte Dop daar te adembenemend voor was. Als ik nog iets meer heb gezegd, kan dit hooguit een verbaasd 'hè?' zijn geweest. 'Hè? Wat zullen we nou krijgen?' Want zo'n onverhoeds te binnen geschoten woord van vroeger voelt als het krijgen van een cadeautje.

U begrijpt dat ik onmiddellijk na thuiskomst te rade ben gegaan bij alle mij ten dienste staande Nederlandse en Vlaamse woordenboeken. Zonder resultaat. Nergens vond ik een vermelding van dat oude vertrouwde *dop* in onze oergedaante.

Uit het taalschatrijke, vierdelige *Etymologisch woordenboek van het Nederlands* van dr. Marlies Philippa leer ik dat het werkwoord *doppen* onder meer betekende: "werkloos zijn, een werklozenuitkering krijgen", en voorzichtig concludeer ik dat hier een verband zou kunnen bestaan met onze toenmalige oproep tot het

staken van een speelse activiteit die uit de hand dreigde te lopen, maar als zodanig lijkt *dop* van de aardbodem verdwenen.

De nostalgie rond zo'n uitgestorven jeugdwoord knaagt dieper dan de heimwee naar sinds lang verdwenen voetbal- of vijfenveertigtoerenplaatjes. Het schrijnende zit hem in de abstracte gedaante van de herinnering.

Ik zou de opwindende taalkracht en het vreedzame vermogen van mijn Dop alleen kunnen hervaren middels de hardop geuite bevestiging van een Haagse leeftijdgenoot die dit zelf ook een keertje of honderd heeft geroepen.

Wij behoeven hier niet eens een potje voor te knokken. ◀

NASCHRIFT REDACTIE

Een oproep op Twitter leverde deze bevestiging. Diverse mensen herinnerden zich dit *Even dop!* uit hun jeugd in het Den Haag van de jaren vijftig en zestig.

"Zo'n vijfenzestig jaar geleden heb ik al hollend en rollebollend tientallen malen het veto *Even dop!* geslaakt."

ANTWOORDEN TAALTEST

(zie pagina 21)

A. Spelling

1. c. gekaramelliseerd
2. b. balconnetbehaatje
3. c. graffiti

B. Woordenschat

1. a. gewoon
2. b. brede heupband
3. a. afscheiding bevorderend

C. Zoek de fouten

1. *vintagewinkel*, *tweedehandszaak*, *gympies*, *heetten*.
2. *up-to-date*.

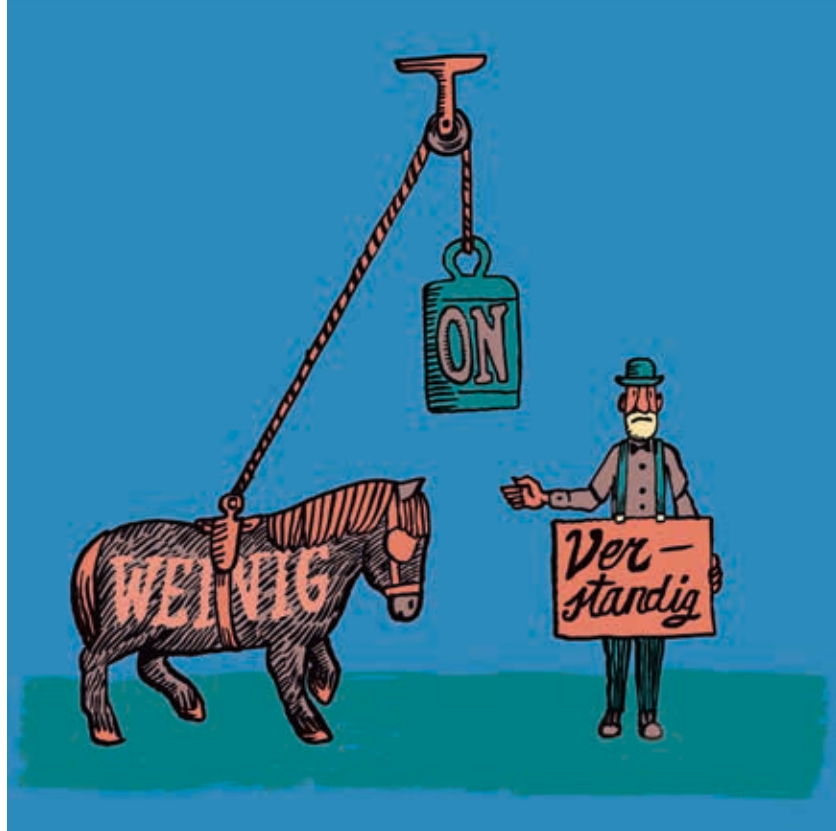
D. Extra

Het kledingstuk is een pelerine.

Sommige dingen weten we zonder dat we ze ooit op school geleerd hebben. Waarom je *weinig* niet kunt combineren met woorden als *ongeloofwaardig* bijvoorbeeld.

MARC VAN OOSTENDORP

Illustratie: Matthijs Sluiter

Weinig onbehulpzaam

Wat is het toch een wonder dat wij allemaal het woord *niet* kunnen gebruiken – dat we kunnen zeggen: ‘De sleutel ligt niet op het kastje’, en dat andere mensen dan begrijpen wat we bedoelen. Dat gaat tenslotte over iets wat juist níét het geval is. Om die zin te maken, moet je je eerst voorstellen dat de sleutel daar zou kunnen liggen, dan naar het kastje kijken en beseffen dat de werkelijkheid verschilt van wat je je zojuist voor de geest hebt gehaald. Het vereist dus op zijn minst verbeeldingskracht om een zin met een ontkenning te formuleren en te begrijpen, en toch heeft vrijwel niemand er problemen mee.

NEGATIEVE LADING

In een recent, nog niet gepubliceerd artikel bespreken de taalkundigen Karen De Clercq en Guido Vanden Wyngaerd nóg een interessante dimensie aan het probleem: de beperkingen op het gebruik van *weinig*. Ook dat woord heeft een negatieve lading; het betekent zoiets als ‘minder dan een bepaalde hoeveelheid’. Wanneer je zegt dat je iemand ‘weinig geloofwaardig’ vindt, dan zeg je dat hij niet heel erg geloofwaardig is.

Nu ontdekten De Clercq en Vanden Wyngaerd dat *weinig* eigenlijk nooit gebruikt wordt met bijvoeglijke naamwoorden als *ongeloofwaardig* of *onverstandig*, die zelf met dat voorvoegsel *on-* ook weer een ontkenning inhouden. Ze onderzochten grote databases met teksten, en vonden er af en toe mensen en zaken die ‘weinig geloofwaardig’, ‘weinig behulpzaam’ of ‘weinig verstandig’ werden genoemd. Maar nergens troffen ze de woordcombinaties *weinig ongelooftwaardig*, *weinig onbehulpzaam* of *weinig onverstandig* aan.

Het klinkt inderdaad raar, ‘weinig ongelooftwaardig’. Waar ligt dat aan? Zijn die *on-*woorden dan moeilijk te combineren met andere ontkenningen? Nee, het ligt aan iets anders. Want ‘niet ongelooftwaardig’ en ‘niet onverstandig’ worden wel geregeld gezegd.

Het is subtieler. Er zijn minstens twee soorten ontkenningen. *Niet* en *on-* zijn voorbeelden van de eerste soort. Ze zijn ‘tweewaardig’: iets is er wél of iets is er níét, iemand is áárdig of iemand is ónaardig. *Weinig* gaat over een ander soort ontkenning, namelijk over zaken die je je kunt voorstellen op een bepaalde schaal, bijvoorbeeld die van de geloofwaardigheid. *Weinig* verwijst dan naar één kant van de schaal, de negatieve. *Weinig geloofwaardig* bevindt zich aan de negatieve kant van geloofwaardig.

UITHOEKJE

Het lijkt er nu op, zeggen de onderzoekers, dat die twee soorten ontkenning zich slecht met elkaar laten combineren. Als je een schaal als het ware hebt omgedraaid met het voorvoegsel *on-*, kun je niet ook nog de negatieve kant van de schaal benoemen met *weinig*.

Je kunt dat ook zien aan het verschil tussen de achtervoegsels *-vol* en *-loos*. Het eerste is positief en kan makkelijk gecombineerd worden met *weinig*: iemand is ‘weinig begripvol’ of ‘weinig succesvol’. Maar *-loos* is negatief en werd in de database van de onderzoekers nooit gecombineerd met *weinig*.

Het aardige is dat niemand hier ooit een grammaticaregel over opgesteld heeft. Dat *weinig* niet gecombineerd kan worden met bepaalde bijvoeglijke naamwoorden, wordt in geen enkel schoolboek uitgelegd. Voor De Clercq en Vanden Wyngaerd erover begonnen, had waarschijnlijk nog nooit iemand erover nagedacht. Toch hield iedereen zich aan die regel. Zo kun je uit een uithoekje van de taal heel wat leren over iets wat we kennelijk sowieso automatisch al denken.

Dit artikel is een uitgeschreven versie van een vlog die eerder verscheen op het weblog Neerlandistiek.nl. Het besproken artikel staat hier: <http://ling.auf.net/lingbuzz/003794>.

Oliemannetje

Geen complexe onderhandeling of er is wel een ‘oliemannetje’: de man met de smeerolie die zorgt dat de machines blijven draaien. “Oliemannetje Rutte mag opnieuw aan de slag”, kopte *Het Parool* bij de laatste formatie. Maar ook de PvdA kent haar oliemannetje (Asscher), net als de Griekse schulden crisis (Dijsselbloem), de brexit (David Davis, de Britse minister van Vertrek uit de Europese Unie) en zelfs PSV (middenvelder Marco van Ginkel).

Je ziet maar zelden een vacature voor een oliemannetje, maar toch zijn ze onmisbaar voor een geoliede democratie. Sommige conflicten wachten als het ware op het juiste oliemannetje. “Polen heeft een nieuwe premier, en die moet een oliemannetje naar Brussel worden”, stond onlangs in de *Volkskrant* bij de benoeming van Mateusz Morawiecki tot premier: “De hoop is dat hij in Brussel gaat lijmen wat de voorbije twee jaar kapot is gegaan.” Als de betrokken partijen op ramkoers liggen, kan alleen een oliemannetje nog uitkomst bieden.

Hoe genderneutraal is de aanduiding *oliemannetje*? Olivrouwjes komen ook voor, zij het wat minder vaak dan oliemannetjes: 411 vrouwtjes versus 22.500 mannetjes, volgens Google. Zo was Hillary Clinton volgens *NRC* de olievrouw van Obama: “Het vergde tijd voordat de ambitieuze, maar ook loyale en ijverige Clinton zich verzoende met een rol als olievrouwje, adjutant, boodschapper en verkenner.”

Van Dale-hoofdredacteur Ton den Boon signaleerde op zijn weblog *Taalbank* ook de term *oliebaby*, maar dat is iets anders: “Vrouwen die ongewild kinderloos zijn hebben meer kans op een zwangerschap wanneer zij hun eileiders laten spoelen met papaverzaadolie (...). Het resultaat van zo’n oliespoeling noemt de krant [het *AD* – EvdS] een oliebaby.” Goed gevonden, maar je zou de term beter kunnen gebruiken voor een baby die verwekt is om een vechtelatie weer tot rust te brengen. Dan heb je pas echt een oliemannetje (of -vrouwtje) in de dop. ◀

Foto: gjohnstonphoto / 123RF

DE CRAEMER

Katten-Nederlands

Altijd heb ik gezegd dat ik nooit een huisdier wilde, maar zeg nooit nooit: sinds drie maanden woont er een kattin bij mij in huis. Dat had te maken met persoonlijke omstandigheden waarvan ik eerlijk gezegd had gewenst dat ze zich nooit hadden voorgedaan. In juni kreeg ik een zware depressie. Het enige waartoe ik nog in staat was, was in de zetel liggen. Soms ook buiten, al kon ik zelfs van de zon niet genieten. Op een vrijdagmiddag verscheen er op mijn terras plots een wild katje van misschien twee maanden oud. Het was graatmager en had duidelijk honger, maar was ook schuw en durfde niet dichterbij te komen. Met engelengeduld en met veel kattenvoer heb ik de kat weten te temmen. Het had iets troostends: de kat was schuw, en ik was dat in mijn geestestoestand ook: bang om naar de supermarkt te gaan, bang om onder de mensen te komen, bang om te praten over hoe diep ik zat.

De kat rustig weten te maken gaf me ook wat rust in mijn hoofd. Toen ze na een paar maanden eindelijk ’s avonds op mijn schoot lag te spinnen, werd het tijd voor een naam. Ik koos voor Rachel, en daar zit een verhaal achter. Een van mijn favoriete woorden is *katterap*, en helaas staat het niet in het woordenboek. De lievelingskoekjes van mijn grootmoeder waren Rachel-koekjes, en toen ze op een keer de doos opende en ik, toen ik dacht dat ze niet keek, er nog een tweede Rachelleke – zo noemden we die koekjes – uit griste, lachte ze en zei ze dat ik katterap was.

Met Rachel heb ik een geheel eigen taal ontwikkeld. Ik lach soms hardop wanneer ik mezelf erop betrap dat ik haast tegen haar praat als was ze een baby. Vaak communiceer ik in de derde persoon, bijvoorbeeld: ‘Heeft Rachel honger? Ja? Kom, we gaan iets klaarzetten voor Rachel.’ Wat betreft heerlijk heldere taal is er niets beter dan die te ontwikkelen door met een huisdier te praten.

Rachel is inmiddels geen kitten meer, en dus heeft ook mijn taal zich aangepast: ik spreek haar toe in de tweede persoon, en ik leer haar woorden die ook de eerste woorden Nederlands zijn die je een baby aanleert. Het woord *nee* kent ze al heel goed: zodra die drie letters haar nieuwsgierige oren bereiken, maakt ze zich katterap uit de voeten. Het mooiste van het hele verhaal was dat ik de eerste maanden van mijn depressie mijn taal verloren leek te zijn. Ik had geen zin meer om te praten. Mensen begrepen het niet, maar elk woord kostte me te veel energie. Je weet het niet, Rachel, maar je hebt me met je groene ogen en gespin al voor een deeltje genezen.

ANN DE CRAEMER

Minister strenger voor Engels in hoger onderwijs

Universiteiten moeten oppassen met de ongebreidelde groei van het aantal opleidingen in het Engels, om te voorkomen dat het onderwijs voor Nederlandse studenten minder toegankelijk wordt. Dat zei minister Van Engelshoven van Onderwijs na afloop van een ministerraad eind januari.

De minister reageerde daarmee op eerdere protesten van Kamerleden op het groeiend aantal opleidingen die in het Engels worden gegeven. Uit onderzoek dat verricht werd in opdracht van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen blijkt dat 20% van de universitaire bachelors volledig in het Engels gegeven wordt. Bij de masteropleidingen is dat maar liefst 70%.

Volgens Van Engelshoven kiezen universiteiten vaak alleen voor Engelstalige opleidingen om extra buitenlandse studenten binnen te halen, en dus meer geld. Daarom gaat ze nu met de universiteiten kijken of de manier waar-

op de geldstromen momenteel lopen wel ideaal zijn. "In het systeem zitten misschien verkeerde prikkels."

In het volgende nummer van *Onze Taal* komen we uitgebreid terug op deze kwestie, die de laatste tijd veel stof doet opwaaien.

Foto: Frank Jansen

Ingrid van Engelshoven, minister van Onderwijs.

Winnaars: de meeste, de beste

- Terrorismedeskundige Beatrice de Graaf is eind december verkozen tot 'Taalstaatmeester van 2017', omdat zij zich "het beste heeft uitgedrukt in gesproken en/of geschreven woord". De verkiezing werd georganiseerd door radioprogramma *De Taalstaat*, in samenwerking met *Onze Taal*.
- Noah en Emma waren vorig jaar de populairste babynamen, zo bleek uit de jaarlijkse namenlijst van de Sociale Verzekeringsbank (SVB), de instelling die de kinderbijslag uitkeert. De toppers van het jaar ervoor, Daan en Anna, zijn allebei gezakt naar de vijfde plaats.
- Eau Eau Den Haag, de naam van een mineraalwater, werd verkozen tot Namespotting Naam van het jaar 2017, een onderscheiding voor originele merknamen. In de top-vijf stonden verder: biefstukrestaurant So de Jus, zeilmakerij Bootkapje, massagesalon Hou je Thai en ijscowagen Pablo's IJscoobar.

DE KWESTIE

Het schoolvak Nederlands

Dit jaar zullen we in *Onze Taal* de vinger aan de pols houden bij de ontwikkelingen binnen het schoolvak Nederlands, dat volgens veel betrokkenen hard toe is aan vernieuwing. Als aftrap stelden we aan u de vraag: op welke onderdelen zou meer nadruk mogen liggen? 853 mensen kwamen via onze sociale media tot deze top-vijf:

Het lezen en begrijpen van teksten 17,5%

Grammatica 14%

Spelling 13,5%

Taalwetenschap 9%

Literatuur 8%

Helemaal interessant werd het toen het online platform Scholieren.com de inventarisatie overnam. De 3187 stemmers daar, vooral jongeren natuurlijk, hopen dat het een andere kant uit gaat met het vak:

Eigen verhalen / fictie schrijven 19%

Het nieuws / digitale geletterdheid / mediawijsheid 14%

Literatuur 8%

Spelling 7%

Creatief taalgebruik 7%

Kamervragen over 'witte boeren'

Nadat de NOS in een item over Zimbabwe had bericht over 'witte' boeren, kreeg de omroep ervanlangs. Waarom waren dat niet gewoon 'blanke' boeren, vroegen mensen zich af in de sociale media, en de PVV stelde elf Kamervragen over dit onderwerp aan mediaminister Arie Slob.

NOS-directeur Marcel Gelauff verklaarde in *De Telegraaf* dat wit een zuiverder tegengestelde is van de gebruikelijke aanduiding zwart: "Blank heeft associaties met 'schoon' en 'rein'. Wit is gewoon een kleur."

AGENDA

5 maart. Begin nieuw seizoen van de taalquiz *De tafel van taal*, NPO 2.
9-10 maart, Breda. Tolk- en vertaalcongres, met als thema 'The language industry 4.0: embracing the future?'
10-18 maart. 83ste Boekenweek.

Gemengde gevoelens

Hoe voelt u zich op het moment? Vrolijk, chagrijnig, optimistisch, onzeker? Uw emoties zijn van invloed op hoe u de woorden in dit artikel verwerkt. Björn 't Hart gebruikte in zijn promotieonderzoek aan de Universiteit Utrecht een wel heel bijzondere manier om dat vast te stellen.

NASPELEN

Wat betekent het woord *boos* eigenlijk? Daar kun je over filosoferen, maar je kunt het ook proberen te meten. Wetenschappers bekeken wat er gebeurde in de hersenen van mensen die emotiewoorden lazen. Wat bleek: in de hersenen lichtten niet alleen de taalgebiedjes op, maar ook de gebieden die over beweging gaan. Wanneer we zulke woorden zien of horen, worden zelfs bepaalde spieren actief. Zo gaan we van het woord *boos* een héél klein beetje fronsen. Van emotionele taal worden we zichtbaar meteen emotioneel.

Taalpsychologen denken dat we in feite de betekenis van een woord op kleine schaal naspelen. Als we *boos* lezen of horen, roept dat allerlei herinneringen op aan boze mensen, aan situaties die ons boos maakten, en aan hoe we ons toen voelden. Daar hoort ook bij dat ons lichaam die situaties simuleert.

COMPLEXE EMOTIES

Taalwetenschapper 't Hart wilde graag meer weten over de invloed van emotie op ons taalbegrip. Volgens hem ontbrak er iets aan het bestaande onderzoek. Boven genoemde taalpsychologen lieten hun proefpersonen namelijk altijd losse emotiewoorden horen of lezen. 't Hart vindt dat gek: "Woorden als *boos* of *blij* kom je nooit zomaar los tegen. Emotietaal vind je in situaties waarin het gaat om wat mensen voelen en vinden, en zulke situaties zijn juist altijd complex."

Hij onderzocht wat er gebeurt wanneer je mensen confronteert met gemengde gevoelens. Dat deed hij door de activiteit van de fronsspier te meten, die vlak boven je wenkbrauwen zit. Die spier reageert wanneer we emotiewoorden horen, maar kan tegelijk uitdrukking geven aan onze eigen gevoelens. 't Hart: "Als je leest dat iemand boos is en je hebt een hekel aan die persoon, wat gaat je gezicht dan doen? Misschien vind je het net goed dat die persoon zich rot voelt. Ga je dan fronsen, of ga je uitdrukken wat je zelf voelt?"

CONFLICT

't Hart plakte elektronische sensoren vlak boven de wenkbrauwen van zijn proefpersonen. Zulke sensoren zijn heel licht, zodat proefpersonen er geen last van hebben, en tegelijk heel gevoelig, zodat ze zelfs piepkleine fronsbewegingen registreren. Vervolgens liet hij de deelnemers korte verhaaltjes lezen, die soms een sympathieke, en soms een vervelende hoofdpersoon hadden. Met de aardige karakters leefden de proefpersonen mee: was het personage boos, dan fronsen ze; was hij blij, dan ontspanden ze.

Björn 't Hart onderzoekt welke rol emoties spelen bij hoe we taal begrijpen.

Maar als een personage iets gemeens deed, bijvoorbeeld met zijn auto door een plas heen scheuren en een voetganger natspetteren, reageerden de proefpersonen anders. Wanneer ze lazen dat de 'bad guy' blij was, gebeurde er niets met hun spier: geen frons, maar ook geen ontspannen voorhoofd. 't Hart vermoedt dat mensen op dat moment twee reacties tegelijk hebben. Aan de ene kant spelen ze de blijdschap op piepkleine schaal na, maar aan de andere kant fronsen ze omdat ze die stomme vent helemaal geen blijdschap gunnen. Per saldo levert dat een neutrale blik op.

SLECHTERIKEN

Gemengde gevoelens lijken misschien vervelend, maar dat betekent niet dat we ze vermijden. Denk maar eens aan de enorme hoeveelheid films en romans over slechteriken. 't Hart ervoer het zelf toen hij *Lolita* las, de beroemde roman van Nabokov waarin een oudere man een seksuele relatie aangaat met de twaalfjarige Lolita. "Aan de ene kant neemt de hoofdpersoon je mee en is hij ergens ook wel sympathiek, maar tegelijkertijd is het een enorme viezerik. Ik heb het boek uiteindelijk aan de kant gelegd, want ik kon dat conflict niet meer aan."

Niet alleen de wereldliteratuur, maar ook het leven van alledag confronteert ons steeds weer met een heel scala aan ingewikkelde emoties. 't Hart benadrukt dat we daar niet omheen kunnen, als we taalbegrip écht willen onderzoeken. Ook in een taallaboratorium moeten we mensen complexe emoties laten ervaren, en op een verfijnde manier hun ingewikkelde geestelijke reacties meten. Gelukkig hebben we daar steeds betere sensoren voor. Zo wordt de frons de spiegel van onze zo complexe ziel.

Over nieuwe uitgaven in taalkundig Nederland en België. Vermelding in deze rubriek betekent niet dat de redactie ze aanbeveelt. Prijzen onder voorbehoud.

RAYMOND NOË

FRANS IN NEDERLAND

Na de Tweede Wereldoorlog is het in Nederland hard gegaan met de teloor-gang van het Frans – toch ooit de voer-taal van de bovenlaag van onze samen-leving. Het Engels kwam ervoor in de plaats, en vandaag de dag wordt er nauwelijks nog Frans onderwezen of gelezen. In haar boek *Bon ton of boring?* onderzoekt Marjolijn Voogel hoe dat zo is gekomen, waarbij ze vooral kijkt naar de rol van het Frans in onderwijs en uitgeverij, vanaf de Middeleeuwen tot nu. Ze sluit af met een blik in de ongewisse toekomst, waarin er voor de Franse taal veel zal afhangen van de vraag of de Franse politiek en cultuur een internationale rol van betekenis kunnen blijven spelen.

Bon ton of boring? De ontwikkeling van het Frans in onderwijs en uitgeverij in Nederland is een uitgave van Amsterdam University Press en kost € 24,99 (gelijmd, 314 blz.).

ISBN 978 90 8555 115 7

PFEIJFFER

Schrijver Ilja Leonard Pfeijffer is onlangs vijftig geworden, en ter gelegenheid daarvan schreef taalkundige Marc van Oostendorp een boek over vijftig zeer uiteenlopende aspecten van de taal en het taalgebruik in het werk van Pfeijffer. Zo komen onder meer aan bod: de vele nieuwvormingen (zoals *waanhooper*, *warmgevormd*, *wolfskeel*) in het gedicht 'zelfportret in steen', het woord *gezellie* in *Het grote baggerboek*, en de zelfver-zonnen synoniemen voor *borsten* die Pfeijffer zoal gebruikt heeft (zoals *hete iglo's*, *lekkende smeerkasjes* en *twee-taktturbo met injectie*).

Zie ook het artikel van Marc van Oostendorp in het januarinumnummer van *Onze Taal*.

Waar wordt geschreeuwd is taal vacant. De taal van Ilja Leonard Pfeijffer is een uitgave van De Weideblik en kost € 12,50 (gelijmd, 144 blz.).

ISBN 978 90 77767 76 4

TAAL VAN DE MODE

Kledingtermen worden in woordenboeken keurig uitgelegd, maar er is vaak zoveel meer over te vertellen – aldus lexicologe en modetaalspecialiste Vivien Waszink, en dus schreef ze een boek over allerlei 'klerenwoorden' met een verhaal. De termen zijn gegroepeerd in hoofdstukjes over bijvoorbeeld schoei-sel, lingerie, hiphopkleding, accessoires, spijkerbroeken, lichaamstaal (tatoea-ges) en vrijetijdskleding, en vaak wordt een bepaalde term (*legging*, *boerka*, *bouwwakkersdecolleté*) even wat uitgebreider in de schijnwerpers gezet. Het boek is royaal geïllustreerd met foto's van Boukje Verheij.

Zie ook het artikel op blz. 8 van dit nummer.

Klerenwoorden en modetaal is een uitgave van Van Dale en kost € 16,99 (ingenaaid, 136 blz.).

ISBN 978 94 6077 432 4

TIEN EEUWEN LEESCULTUUR

Hoe en waarom lezen mensen, en wat voor rol speelt lezen in hun leven – nu en vroeger? Dat is de centrale vraag in de mooi verzorgde bundel *Lezen in de Lage Landen*. In dit boek nemen 38 Vlaamse en Nederlandse neerlandici en boekwetenschappers ieder een aspect van tien eeuwen leescultuur onder de loep, van leesonderwijs, voorlezen, leeslijsten, lezen van poëzie, leesmeubilair, leesbrillen, leeshonger en leesportefeuilles tot actuele onderwerpen als ontleding en lezen van het scherm.

Lezen in de Lage Landen. Studies over tien eeuwen leescultuur, onder redactie van Wim van Anrooij en Paul Hoftijzer, is een uitgave van Verloren en kost € 35,- (ingenaaid, 299 blz.).

ISBN 978 90 8704 667 5

TOONDER

Marten Toonder-fan en Bommel-ken-ner Rob Barnhoorn publiceerde onlangs twee boeken over 'de taal van Toonder'. Het eerste, *Maanlicht op het laar*, onder-

zoekt waar Toonder de vele neologis-men die in de Bommel-verhalen voor-komen vandaan haalde. Deels blijken die afkomstig uit andere talen (*denk-raam* is eigenlijk een vertaling van *frame of mind*), en deels zijn het vervormingen van bestaande Nederlandse woorden (*piefsel* uit *pief*). Daarnaast wordt in dit eerste boek ingegaan op de ideeën-wereld van Toonder.

Het tweede boek, *Toonder vertaald*, gaat in op de vele creatieve oplossingen van de vertalers die het beroemde ver-haal *De bovenbazen* overgezet hebben in respectievelijk het Duits, Fries, Twents, Gronings, Latijn en Spaans.

Maanlicht op het laar. Taal en wereld van de Bommelsaga – deel 1 en *Toonder ver-taald. Taal en wereld van de Bommelsaga – deel 2* zijn verschenen bij Uitgeverij Personalia en kosten € 14,95 per stuk (gelijmd, 112 resp. 128 blz.).

ISBN 978 94 928 4003 5 / 978 94 928 4004 2

► Beide boeken zijn verkrijgbaar in de webwinkel van *Onze Taal*.

EN VERDER

- *Het woord als gevoel* van Marten Toonder. Essays over onder meer taal en literatuur van de beroemde teke-naar-schrijver. Bezorgd en uitgegeven door Klaas Drievergen, € 19,99 (gelijmd, 256 blz.).

ISBN 978 90 826855 1 0

- *Toch zit het anders*. Essays van schrij-ver en boekhandelaar Maarten Asscher, die voor een deel over taal gaan. Atlas Contact, € 19,99 (gelijmd, 220 blz.).

ISBN 978 90 450 3516 1

- *Paradigmaverschuiving* van Gerard Stout. Op literaire fragmenten geba-seerde observaties over woorden en taal, die tot veranderde inzichten in de werking van taal leiden. Eigen beheer, € 10,- (ingenaaid, 72 blz.). Bestellen: gerardstout@kpnmail.nl.

ISBN 978 90 73064 23 4

Puzzeltje

Hier vier letterrebusen. Weet jij naar welke vier kledingstukken we zoeken? Mail voor 5 maart de oplossing naar taaltje@onzetaal.nl (met naam, leeftijd en adres), en misschien win jij wel een woordenboek. Succes!

De oplossing van vorige keer was:
1. pomp; 2. olie; 3. mier; 4. Peru.
Het woordenboek gaat naar Femke de Vos uit Geldrop.
Gefeliciteerd, Femke!

Woordweetje

Wat doet 'broek' in al die plaatsnamen?

In Nederland bestaan er plaatsen die Broek in Waterland heten, of Broek op Langedijk. En in Vlaanderen heb je Willebroek en Stabroek. Waren broeken vroeger dan echt zó belangrijk dat ze er dorpen naar vernoemden? En bestaan er dan ook plaatsen die naar jurken zijn genoemd, of misschien wel naar onderbroeken?

Nee, die plaatsen bestaan niet. En ook de plaatsnamen met *broek* zijn niet genoemd naar een kledingstuk. *Broek* is een oud woord voor 'moeras'. Broek in Waterland was dus een moeras in een waterland. En Stabroek was een moeras dat 'ingestaakt' is, oftewel overdekt met hout.

Maar hoe kunnen mensen wonen in een moeras? Dat deden ze ook meestal niet. Ze woonden dan in een gebied waar vlak ervoor een moeras was geweest.

RAADSELS

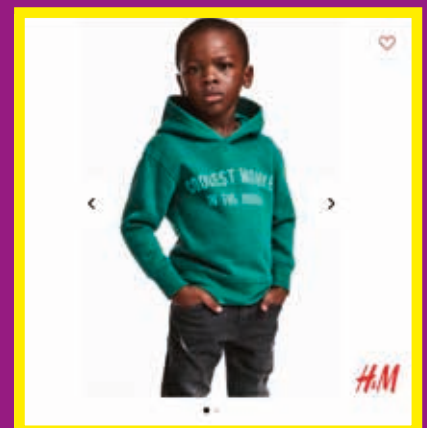
1. Welke broek kan roesten?
2. Waar koopt een koe zijn kleren?

1. Een spijkerbroek; 2. In de boe-tiek

Gedoe om apentruui

"Zijn jullie helemaal gek geworden of zo?!?!?" Dat twitterde een boze Amerikaanse journalist nadat hij in de Britse webshop van H&M kindertruien had bekeken. Op de site draagt een donkere jongen een groene trui met de tekst "coolest monkey in the jungle", oftewel coolste aap in het oerwoud. Terwijl een blanke jongen de oranje versie van de trui aanheeft met de tekst "survival expert". De tweet werd massaal gedeeld. Racisme, vonden de meeste mensen. Inmiddels heeft de kledingwinkel de foto van de site gehaald en sorry gezegd tegen alle mensen die ze met hun advertentie beledigd hebben. De moeder van de jongen zag trouwens helemaal het probleem niet. "Dit is een van de honderden outfits die hij heeft gedragen. Houd erover op!"

Jongen richt ravage aan in moeders auto

Nederlands Dagblad

Fotograaf: Marieke van Harten

Restaurant in Amsterdam

Kuipers fluit Heerenveen uit

De volgende wedstrijd staat aanstaande vrijdag alweer voor de deur. Het duel wordt gefloten door Björn Kuipers.

Sparta-fanzine *In the Winning Mood*

Bietenboer oogst lof van buurman

RTV Noord

Gebruik het speelgoed niet indien het beschadigd is en houd het buiten het bereik van kinderen.

Onderhoudsinstructie speelgoed

Gratis aangeboden: de grote twaalf filosofen, compleet in één doos.

Advertentie in Brabants Dagblad

VN besluit 100ste geboortedag Mandela te eren met vredestop

Nos.nl

Onze vereniging is al van drie naar twee speelmomenten gegaan, het ledenaantal is op zijn minst met een kwart gehalveerd.

Verenigingsblad bridgeclub

Indien u de in deze gebruiksaanwijzing opgenomen gevaren, waarschuwingen en voorzorgsmaatregelen in acht neemt kan dit ernstig lichamelijk letsel of de dood tot gevolg hebben.

Gebruiksaanwijzing Gusto-barbecue

'JE KIND ILLEGAAL VUURWERK? VERZUIP HET DIRECT!'

AD

Meisjes opgepakt voor stelen van straatmuzikant

Eindhoven's Dagblad

